

100 danmarkshistorier

**Sofie
Lene Bak**

Racisme- para- graffen

Aarhus Universitetsforlag

100 danmarkshistorier

**Sofie
Lene Bak**

Racisme- para- graffen

Aarhus Universitetsforlag

Racismeparagraffen

© Sofie Lene Bak og

Aarhus Universitetsforlag 2021

Serie: 100 danmarkshistorier

Forlagsredaktion: Thomas Oldrup

Tilrettelæggelse, sats og omslag:

Camilla Jørgensen, Trefold

Repro: Narayana Press

E-bogsproduktion: Narayana Press

ISBN: 978 87 7219 518 6 (epdf)

Projektet 100 danmarkshistorier er støttet af A.P.
Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond
til almene Formaal

Projektets styregruppe: Thomas Bloch Ravn
(Den Gamle By), Thorsten Borring Olesen
(Aarhus Universitet), Mette Frisk Jensen
(danmarkshistorien.dk), Søren Hein Rasmussen
(MegaNørd), Torben Kjersgaard Nielsen (Aalborg
Universitet), Bo Lidegaard (dr.phil., forfatter),
Camilla Mordhorst (Dansk Kulturinstitut), Lars
Boje Mortensen (Syddansk Universitet), Keld
Møller Hansen (Danmarks Borgcenter), Rikke
Louise Alberg Peters (HistorieLab), Hans Schultz
Hansen (Rigsarkivet), Nils Arne Sørensen (Syddansk
Universitet), Sten Tiedemann (Folkeuniversitetet i
Aarhus), Ulla Tofte (M/S Museet for Søfart) og Anette
Warring (Roskilde Universitet)

Læs mere om projektet på
100danmarkshistorier.dk

FAGFÆLLE-
BEDØMT

/ I henhold til ministerielle krav betyder bedømmelsen, at der fra en fagfælle på ph.d.-niveau
er foretaget en skriftlig vurdering, som godtgør denne bogs videnskabelige kvalitet.

Aarhus Universitetsforlag
unipress.dk

Indhold

Advarsel

Debatten om en ny straffelov 2

Den såkaldte jødeparagraf 5

Modværge

Zions Vises Protokoller 12

Krænkelser af "masseære" 17

Den store prøvesag 21

Nazimetoder i dansk retspleje 27

Forstyrrelse af den offentlige orden 34

Besat

Balancegang 38

Politisk pornografi 40

Direktøren og privatsekretæren 45

Under bælttestedet 51

Dansk ret 58

Sagens efterspil 69

Retsopgør 73

Arv

Race 82

Falske rygter 87

Ekkko 91

Man kan jo ikke sige, at man ikke er advaret 95

Videre læsning 100

Adolf Hitler (1889-1945)

taler ved partidagene

i Nürnberg den 11.

august 1938. I disse

imposante rammer

holdt nazistpartiet

fra 1933 til 1938

årlige partistævner.

I baggrunden ses den

såkaldte Ehrenhalle.

|| Süddeutsche Zeitung

Photo/Alamy Stock

Photo

Advarsel

Debatten om en ny straffelov

Januar 1939. Justitsministeren, socialdemokraten K.K. Steincke (1880-1963), var irritabel. Debatten i Landstinget om hans lovforslag om ændringer og tilføjelser til borgerlig straffelov trak ud. Formålet med den nye straffelov var først og fremmest at øge demokratiets slagkraft over for de stadig mere aggressive politiske kampformer, der prægede det urolige årti.

Der var nok af eksempler at tage af. Steincke havde selv hele to gange været udsat for skudepisoder i Folketingssalen. I december 1930, under hans tale ved behandlingen af forslag til lov om offentlig forsorg, affyrede et medlem af De Arbejdsløses Organisation en skarpladt revolver fra Folketingets tilhørerloge. Det er stadig uklart, om skuddet var et attentatforsøg eller en demonstration.

Det uhørte gentog sig i april 1938 under noget så relativt uddramatisk som forhandlinger om ændringer i ægteskabslovgivningen. Den anholdte gerningsmand var medlem af Danmarks største nazistiske parti, DNSAP. Til de spektakulære episoder kom den stigende uro og voldsepisoder ved offentlige møder, politisk motiverede indbrud og hærværk, grov personrettet chikane og højkrøstet,

Politikeren K.K. Steincke var stærkt optaget af at eliminere fattigdom og sociale problemer og blev fristet af muligheden for at begrænse den fremtidige forsørgelsesbyrde gennem den såkaldte racehygiejne, der skulle begrænse socialt udsatte og handicappedes adgang til at få børn, bl.a. gennem tvangssterilisation.
|| Kbhbilleder.dk

antidemokratisk propaganda. Nu var tiden inde til, "at der tages fat om det ukrudt, som er føjet over hegnet", som det fyndigt hed hos den radikale retsordfører Gunnar Fog-Petersen (1881-1939). Med hegnet mente han grænsen til Tyskland.

Både første og anden behandling i Landstinget gav anledning til en lang og detaljerig debat. Den var ikke uden en vis spænding, da det endnu ikke var givet, om regeringspartiet Det Radikale Venstre ville medvirke til at gennemføre hele lovkomplekset. Socialdemokratiet havde siden 1929 dannet flertalsregering sammen med Det Radikale Venstre med Thorvald Stauning (1873-1942) som statsminister. Lovforslaget var således blevet til under meget tovtrækkeri i regeringen.

Oppositionen havde betænkeligheder over for lovforslagets indskrænkning af presse- og ytringsfriheden og kredsede om det spørgsmål, som også

senere under fem års tysk besættelse skulle ride politikerne som en mare: Hvor meget kan man begrænse demokratiet i sin iver for at beskytte det? Oppositionen mente, at Steinckes forsøg på at sikre ytringsfriheden i virkeligheden ville tage livet af den. Venstres ordfører Svenning Rytter (1875-1957) udtrykte sig næsten poetisk: ”Jeg ved godt [...] at ministeren decideret og absolut ikke er nazist, men jeg ville ønske, at han var så lidt nazist, at han ikke ville gennemføre nazistiske regler”. Den konservative ordfører så med mistænksomhed på de paragraffer, som omhandlede hensyn til statens selvstændighed og sikkerhed, hvad han fortolkede som *regeringens* (eller måske snarere Socialdemokratiets) ditto. Dermed antydede han, at regeringen søgte at beskytte sig mod kritik. Desuden betvivlede han, at forholdene i Danmark var blevet så forværrede, at der var behov for drastiske skærper af straffeloven.

Steincke havde et stædigt hjerte med i forsvaret for lovforslagets hensigter og forsøgte at understrege situationens alvor uden at være alt for konkret: ”Jeg tror, at man [...] skal sætte sig lidt ind i forholdene andre steder og i udviklingen de senere år, før man optræder med den art kritik eller med de insinuationer, som den ærede ordfører for De Konservative fandt passende, men som er lidet passende til den situation, vi er inde i”. Da antydningen ikke overbeviste oppositionen, mistede Steincke tålmodigheden: ”Man kan jo ikke sige, at man ikke er advaret, eller at man ikke ved, hvad det drejer sig om”, sagde justitsministeren, hvorefter han fra Landstingets talerstol citerede fra Hitlers *Mein Kampf* og taler af Det Tredje Riges propagandaminister Joseph Goebbels (1897-1945). Sidstnævnte blev citeret for synspunktet, at nazisterne i Tyskland netop anvendte demokratiske midler for at opnå magten, hvorefter de afviklede demokratiet.

”Hvis man ikke kan se konsekvenserne af denne betragtning [...], ja så må man gerne erklære sig bunduenig med mig. Jeg indrømmer, at der, så snart man træffer denne betragtning i vort demokratiske samfund, kræves – og *må* kræves – visse foranstaltninger til beskyttelse af demokratiet”.

Det var ikke hverdagskost, at landets justitsminister citerede et nabolands leder for antidemokratiske hensigter. Og da slet ikke i et land, der hægede om sin neutralitet og på enhver måde søgte at undgå at kritisere eller provokere Tyskland, der under det nazistiske diktatur igen truede med krig og grænserevisioner.

Det var en iøjnefaldende bemærkning og en iøjnefaldende lov. Men den mest sensationelle tilføjelse i loven fik slet ikke nogen opmærksomhed i sin samtid. For mens pressen partiløst og omhyggeligt refererede drøftelser i Landstinget – og ikke mindst Steinckes udtalelser – var der én paragraf i loven, som slet ikke gav anledning til debat.

Den såkaldte jødeparagraf

Blandt straffelovsforslagets tilføjelser var § 266 b:

”Den, der ved udspredelse af falske rygter eller beskyldninger forfølger eller ophidser til had mod en gruppe af den danske befolkning på grund af dens tro, afstamning eller statsborgerforhold, straffes med hæfte eller under formildende omstændigheder med bøde. Er rygterne eller beskyldningerne fremsat i trykt skrift eller på anden måde, hvorved de er nået ud til en større kreds, er straffen hæfte eller under skærpede omstændigheder fængsel indtil et år”.

Kun én eneste gang under de lange rigsdagsdebatter fremgik det direkte, hvad paragraffen drejede sig om, da socialdemokraten H.P. Johansen (1881-1962) ved debatten i Landstinget gjorde et par bemærkninger om "den såkaldte jødeparagraf". Johansen kom formentlig for skade at bruge korridorslang i salen, idet ordet "jøde" ikke optrådte hverken i bemærkningerne til lovforslaget eller i udvalgets betænkning. Det gjorde "race" for øvrigt heller ikke.

Steinckes lovforslag blev vedtaget med 38 stemmer mod 29 efter tredje behandling i Landstinget den 24. februar 1939. Venstre og Det Konservative

Blikfanget for den antisemitiske udstilling "Der ewige Jude" er en af verdens mest berygtede antisemitiske karikaturer. Udstillingen blev vist i München i 1937 og Wien i 1939 og blev forlæg for den berygtede nazistiske propaganda-film af samme navn. Filmen fik premiere i Tyskland i november 1940. Den fik aldrig dansk biografpremiere, men blev vist ved politiske møder bl.a. i Dansk Antijødisk Liga. Desuden blev filmen forevist vagtpersonalet i koncentrationslejrene og fremvist i mobile biografer på østfronten for at styrke de tyske soldaters kampmoral.
|| [Wikimedia Commons](#)

Folkeparti stemte imod. Derefter blev lovforslaget behandlet i udvalg, hvor et flertal af udvalgets medlemmer indstillede lovforslaget til godkendelse, og oppositionens indvendinger gik *udtrykkeligt* ikke på tilføjelserne til § 266. Lovforslaget blev vedtaget i Folketinget med regeringens stemmer, 64 mod 41, den 11. marts 1939. Den nye straffelov trådte i kraft den 1. juli 1939.

Dermed var § 266 b, der i dag i daglig tale lyder tilnavnet racismeparagraffen, en realitet. Danmark havde indført strafbarhed for forhånelse og forfølgelse af jøder, og det vel at mærke med samstemmig opbakning på tværs af de etablerede politiske partier. Paragraffen var kun lidt over ni måneder gammel, da Tyskland besatte Danmark den 9. april 1940. Fem år senere blev paragraffen anvendt i retsopgøret med de såkaldte landssvigere, for da var det en skærpende omstændighed, at antisemitisk virksomhed allerede var strafbar efter gældende borgerlig straffelov. Paragraffen var og blev en fremtidssikring.

Med paragraffen fik retssystemet et værktøj, der kunne ramme både antisemitiske skrifter og nazistiske ballademagere. I realiteten handlede det om at bekæmpe racismen, der ramte alle personer af jødisk baggrund, uanset deres religiøse sindelag. Mens blasfemiparagraffen – der i moderne form blev indskrevet i dansk ret i 1866 (og afskaffet i 2017) – beskyttede jødernes tro mod forhånelse, var den nye paragraf et værn mod den nazistiske antisemitisme, der uden undtagelse definerede enhver, der var af jødisk slægt, som jøde, fordi de tilhørte en påstået jødisk race. I dag mener biologer slet ikke, at race er en meningsfuld måde at klassificere mennesker på, og selv i datiden var der langt fra enighed om, hvorvidt jøder kunne siges at udgøre en særlig race. Racetænkning var dog almindeligt udbredt, dvs.

tilbøjeligheden til at tilskrive nationale og etniske grupper særlige fysiske og mentale egenskaber, der vel at mærke blev betragtet som nedarvede og uforanderlige. Racetænkningen behøvede ikke at være racistisk, den kunne også fremhæve positive egenskaber, og var ikke nødvendigvis hierarkisk, dvs. udtryk for en rangordning af racerne. Racismen derimod definerede racer som homogene grupper, der bar de samme nedarvede evner, og rangordnede disse et i racehierarki, hvor visse racer blev tillagt negative og endda nedbrydende egenskaber.

Antisemitisme i enhver form er baseret på en forestilling om, at jøder udgør en homogen gruppe, der deler nogle særlige negative egenskaber. Antisemitismen behøver ikke at være racistisk, dvs. den behøver ikke påstanden om, at jøder er en særskilt race. Opfattes jøder som et kollektiv, uden blik for de indlysende individuelle forskelle, og tilskrives dette kollektiv forenklede og generaliserede negative egenskaber, er der tale om antisemitisme. Den nazistiske og racistiske antisemitisme behøvede end ikke sådanne overvejelser: Jøder udgjorde ikke alene en særskilt race, de tilhørte en særlig farlig race – en såkaldt *antirace* – der i kraft af jødernes særligt ødelæggende nedarvede egenskaber truede alle andre racer, ja, hele den vestlige civilisation.

I Steinckes, Rytters og de andres verden var denne racistiske version netop definitionen på antisemitisme. Den almindeligt udbredte racetænkning og fordomme om jødernes adfærd, der ikke var udtryk for racisme, men bare for uvidenhed eller tradition, betragtede de ikke som antisemitisme. Det var racismen, de ville bekæmpe, og med § 266 b lykkedes de med at gøre racismen strafbar i Danmark. Alt sammen helt uden at nævne ordet "race"!

Men hvordan var det kommet så vidt, at både regering og opposition anså det for nødvendigt med

DNSAP anvendte ivrigt nationale og historiske symboler i propagandaen – ofte med reference til Danmarks oldtid og vikingetiden, som her på en plakat for DNSAP's landsstævne i 1938. Alligevel lykkedes det aldrig partiet at ryste anklagen om at være et kopiprodukt af sig. Det hjalp da heller ikke, at partiets første program fra 1930 var skrevet af efter det tyske forbillede, NSDAP.

|| Pernille Klemp/
Danmarks
Designmuseum

en sådan paragraf? Hvad var baggrunden for dens tilblivelse og særlige udformning? Racismeparagraffens historie giver ikke alene indblik i det mærkværdige nazistiske miljø i mellemkrigstiden og i de dramatiske retssager, der forsøgte at stoppe dets aktiviteter. Først og fremmest er det historien om opinionskampen mod nazisme og antisemitisme og den danske stats vilje og evne til at bekæmpe racismen, fordi den underminerede demokratiet. Racismeparagraffen er i dag en af de mest kontroversielle paragraffer i den danske straffelov. Den vækker følelsesladet debat i en befolkning, der normalt ikke engagerer sig synderligt i retspolitik. Debatten udfolder sig i politiske sammenhænge, men også i

private rum, på sociale medier og omkring dansker-
nes middagsborde. Nutidens debat er imidlertid et
ekko af de diskussioner og kampe, der udspillede
sig i tiden omkring paragraffens indførelse. Para-
graffens historie er derfor en påmindelse om, hvad
der dengang og stadig er på spil.

Historien begynder lige efter nytår i januar 1936.

Zions Vises Protokollers
tilblivelseshistorie er
lang og kompliceret, og
det antisemitiske skrift
er blevet genoptrykt
adskillige gange. Denne
version er fra 1912.
På dansk er skriftet
senest genudgivet i
1986 af nynazister
i DNSB (Danmarks
Nationalsocialistiske
Bevægelse).
|| Matteo Omied/Alamy
Stock Photo

ПЕЧАТЬ

АНТИХРИСТА

АНТИХРИСТЪ.

ПЕЧАТЬ

АНТИХРИСТА

Modvæрге

БЕЗЗАКОНІЯ

ВЕЛІЯ ТАЙНА

Zions Viser Protokoller

I januar 1936 kom det første gang offentligheden for øre, at Justitsministeriet undersøgte mulighederne for at retsforfølge en gruppe danske antisemitter. Udtalelsen til pressen var også indledningen på en årelang juridisk kamp mod de danske antisemitter – en kamp, som fortsatte ufortrødent, selv efter den tyske besættelse af Danmark i 1940.

Den juridiske kamp mod antisemitismen blev primært ført fra Justitsministeriets kontorer, men slaget blev indledt et helt andet sted, nemlig hos en gruppe teologer fra Københavns Universitet, som i 1936 tog til orde mod det antisemitiske hovedværk over dem alle: *Zions Viser Protokoller*. Skriftet *Zions Viser Protokoller* påstår at afdække planerne for en jødisk international sammensværgelse og er formet som et referat af en række taler, der anviser metoder til erobring af verdensherredømmet. Ifølge myten skulle disse taler være afholdt ved den første zionistkongres i Basel i 1897 og derefter udbredt som et politisk program for den internationale jødedom. Legenden siger, at den russiske tsars hemmelige politi snarrådigt opsnappede det fordækte dokument, hvorefter det første gang udkom på russisk i 1903. Efter den russiske revolution, der kunne ligne en opfyldelse af skriftets profetier, fandt teksten vej til vestlige sprog, og den blev i 1920 udgivet på engelsk og tysk og sågar også på dansk under titlen *Jøde*

Antisemitismen har en lang historie. Denne karikaturtegning af en russisk jøde, der slæber på alverdens problemer, er fra 1904. I baggrunden brænder en jødisk landsby, og USA's præsident Theodore Roosevelt (1858-1919) spørger den russiske kejser, hvorfor han ikke giver dem fred i Rusland.

|| Wikimedia Commons

ren. Allerede året efter kunne *The Times'* udenrigskorrespondent i Konstantinopel imidlertid afsløre, at der var tale om et litterært falskneri.

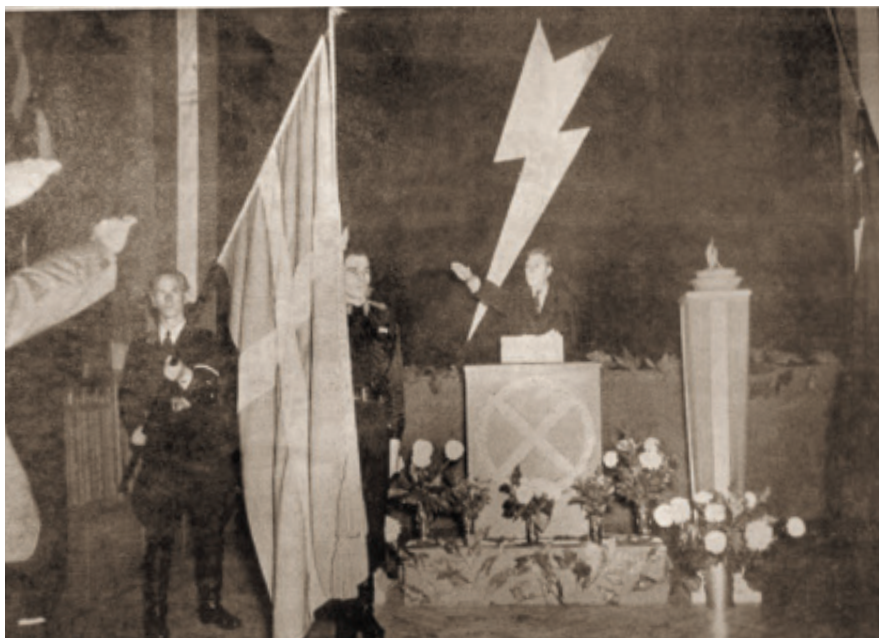
I 1930'erne var skriftets fulde tilblivelseshistorie velkendt. Det var bevist, at protokollerne var en omskrivning af et fransk flyveskrift fra 1864, hvor Niccolò Machiavelli (1469-1527) og Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) sætter hinanden stævne i Helvede og fører fiktive samtaler om Napoleon Bonapartes (1769-1821) politik. Idéen om hemmelige møder, der sætter rammen om protokollerne, stammer derimod fra en tysk underholdningsroman, *Biarritz. Historisch-politischer Roman aus der Gegenwart*, fra 1868, hvori et kapitel beretter om en gruppe rabbineres natlige møde på en jødisk begravelsesplads i Prag. Kombinationen af den mytiske historie om jødernes okkulte planer

og opskriften på en hæmningsløs politisk taktik tilvejebragte alle de rette elementer til en levedygtig konspiration.

Højreradikale og nazistiske bevægelser holdt skriftet i live, og det blev genudgivet og uddelt ved politiske møder overalt i verden. Således også ved et nazistisk stævne i den schweiziske by Bern i 1933. Som et modigt forsøg på at bremse nazisterne lagde det jødiske samfund i Schweiz sag an mod udgiverne. Schweiz havde ikke en lovgivning, der gjorde det muligt at retsforfølge skriftets antisemitiske påstande, hvorfor sagen i stedet kom til at handle om bedrageri. I 1935 kunne en schweizisk domstol derfor endnu en gang fastslå, at protokollerne var et falsum. Sagens dommer undlod heller ikke efter retssagens afslutning at udtale, at teksten var noget ”grinagtigt vås”.

Retssagen gav også genlyd i den danske presse, hvor fordømmelsen var entydig, og løgnen og bedraget afslørede en svaghed i nazisternes agitation. Som *Politiken* understregede, var det ”naturligvis vanskeligt for nogenlunde normale mennesker at fæste lid til disse fantastiske beretninger”. *Zions Viser Protokoller* blev nu vendt mod nazisterne og blev en grundbestanddel i en politisk strategi, som portrætterede nazister som svagt begavede og socialt belastede. Reaktionen lod ikke vente længe på sig i nationalsocialistiske kredse.

Der var mange erklærede antisemitiske partier i Danmark i 1930’erne, men medlemsskaren var lille. Det største af de nazistiske partier, Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti, DNSAP, talte således på sit højdepunkt i 1943 22.000 medlemmer. DNSAP nedtonede udadtil det antisemitiske aspekt, hvorimod særligt to småpartier havde gjort antisemitismen til hovedsagen. Nationalsocialistisk Arbejderparti, NSAP, der senere tog navnet Dansk

Wilfred Petersen skabte i Dansk Socialistisk Parti en særlig nazistisk subkultur, der lagde vægt på socialismen i nationalsocialismen og afskaffede brugen af hagekorset som symbol. I stedet dyrkedes sol- og lyntegn i forsøget på at skabe en særlig nordisk nazisme. Her ses han på talerstolen med sin trofaste sekundant Valdemar Jensen ved sin side med Dannebrog.
|| *Nationen*, november 1942

Antijødisk Liga, blev stiftet i oktober 1935, da partiets leder, Aage H. Andersen (1892-1968), blev ekskluderet af DNSAP for sin rabiante antisemitisme. En anden antisemitisk frontkæmper, Wilfred Petersen (1905-1981), blev ikke ekskluderet, men forlod selv DNSAP og tog det meste af partiets københavnske afdeling med sig for i 1932 at stifte et konkurrerende nazistparti, senere kendt under navnet Dansk Socialistisk Parti. Miljøet omkring Wilfred Petersen stod bag nogle af periodens mest spektakulære politiske happenings, men også bag terroraktioner, hærværk og pengeafpresning. De to partier omfattede tilsammen næppe over 1.000 medlemmer og sympatisører. Deres betydning lå imidlertid ikke i medlemstal, men i medieomtalen, der blev ved med at vokse.

Aage H. Andersen udgav i 1935 en pjece, der gengav påstandene i *Zions Vises Protokoller*. Også Wilfred Petersens blad *Stormen* såede tvivl om den

schweiziske domstols habilitet og udnyttede de vanskeligheder, der i sagens natur er forbundet med at modbevise eksistensen af en hemmelig sammensværgelse. Det fik nu de københavnske teologer til at reagere.

Den 9. januar 1936 offentliggjorde en prominent gruppe bestående af bl.a. Københavns biskop og tre professorer fra Københavns Universitet følgende erklæring:

”Der udbredes for tiden gennem det danske nationalsocialistiske parti en del pjecer af antisemitisk indhold. De anklager, som deri rettes mod det jødiske folk, er så hårrejsende og meningsløse, at man med rette kunne have set bort fra dem, hvis ikke forfatterne af disse pjecer havde støttet deres beskyldninger på en mængde urigtige og misvisende citater [...] Det er allerede i sig selv forkasteligt at arbejde på at vække had i det danske folk mod vore medborgere af jødisk afstamning, men det er ganske særlig utilstedeligt at anvende sådanne midler, som let kan vildlede dem, der ikke ved bedre besked. Vi vil tro og håbe, at den sunde sans i det danske folk vil vægre sig ved at tro på sådanne grove litterære falsknerier”.

Erklæringen fik stor opmærksomhed på tværs af den partipolitiske presse. Samtlige store dagblade valgte at bringe teksten, ofte ledsaget af stort opsatte interviews med initiativtageren, professor Frederik Torm (1870-1953), som efterlyste handling fra justitsministeren. Nazisterne skulle ikke have lov til at udnytte den tolerante danske trykkefrihed, og han opfordrede til, at regeringen indførte strenge love for forsøg på at vække religions- og racehad. Pressen havde også et ansvar, selv om Torm godt forstod tilbøjeligheden til at ignorere den antise-

mitiske agitation. Nu var smertepunktet imidlertid nået, og tiden inde til at bremse den uhindrede udbredelse af løgnagtighederne: ”For ti år siden ville jeg roligt have kastet et sådant skrift i papirkurven”, udtalte Torm til *Dagens Nyheder*; ”I dag tør jeg ikke gøre det”. I de ti år, der var gået, havde nationalsocialisten Adolf Hitler da også indført diktatur lige syd for Danmarks grænse og indledt en nådesløs forfølgelse af jødiske borgere.

Her i 1936 stod Adolf Hitler på magtens tinde. Efter magtovertagelsen i 1933 havde nazisterne gradvist afviklet demokratiet. Først fik regeringen mulighed for at udstede love uden om Rigsdagen, dernæst blev andre partier forbudt, og endelig blev præsidentembedet slået sammen med rigskanslerposten, og Hitler fik uindskrænket magt som fører. Samtidig begyndte en systematisk bekæmpelse af politiske modstandere og den frie presse i Tyskland. Adgangen til alternativ og upartisk information, der kunne have modvirket den antisemitiske propaganda, svandt hastigt ind. Politiske modstandere blev fængslet, interneret i koncentrationslejre eller myrdet, og dermed fik nazisterne fjernet fortalere for demokrati og demokratiske rettigheder. Den nazistiske antisemitisme blev officiel tysk politik med gennemførelsen af de såkaldte Nürnberglove i 1935. Lovene fastslog definitionen på en jøde som en person, der havde mindst tre bedsteforældre af jødisk oprindelse, og legaliserede den racistiske påstand om eksistensen af en underlegen jødisk race.

Krænkelse af ”masseære”

Presset lå nu på justitsminister K.K. Steincke. Men faktisk var han allerede uofficielt på sagen. Allerede i november 1935 bad han rigsadvokaten undersøge, om der kunne rejses tiltale mod Aage H. Andersen på grund af de antisemitiske pjecer. Rigsadvokatens

svar forelå i starten af december, og det var nedslående. Der kunne muligvis rejses sigtelse på baggrund af den såkaldte blasfemiparagraf, § 140 – der angik ”forhånelse af noget her i landet bestående trossamfunds troselærdomme eller gudsdyrkelse”. Men rigsadvokaten anså det ikke for muligt at benytte straffelovens injurie- og bagvaskelsesparagrafer, fordi fornærmelserne var rettet mod en større kreds af personer, nemlig det, som han omtalte som ”den jødiske race som sådan”.

Det svar måtte Steincke videregive til pressen i januar 1936, da teologernes erklæring gjorde spørgsmålet til et følsomt og offentligt anliggende. Den første juridiske hindring for at ramme antisemitternes og racisternes argumentation meldte sig. Injurielovgivningen krævede, at de fremsatte påstande skulle være en krænkelse af den enkeltes ære, mens man intet retsmiddel havde, hvis der var tale om krænkelse af ”masseære”. Da Steincke tre år senere fremsatte sit forslag om en ”jødeparagraf”, var det netop denne problemstilling, han havde for øje.

Internt drøftede juristerne i Justitsministeriet fortsat muligheden for at gennemføre en prøvesag mod den antisemitiske agitation. Ledelsen i Det Mosaiske Troessamfund opfordrede også flere gange ministeren til at gribe ind. I Københavns Politikammer var det dog i foråret 1936 vurderingen, at der ikke var grundlag for en offentlig tiltale, da offentlige myndigheder ikke var mål for angrebene. Der var derfor ikke tilstrækkelig offentlig interesse i at rejse en sag, og, som Politikammeret tilføjede, ”at den jødefjendtlige propaganda [...] skulle være af statsfjendtlig karakter, er en påstand, som – i hvert fald endnu – synes at savne begrundelse”. Bemærk forbeholdet.

Myndighederne var heller ikke enige i strategien. I Justitsministeriet opregnede man dilemmaet: ”afgørende for, om tiltale skal rejses, bliver da, om man skønner, at midlet til at berolige gemytterne er at lade som ingenting, eller at søge at få de pågældende personer straffet, men under denne sidste mulighed må man medregne ’faren’ for frifindelse”. Man kunne altså ikke blive enige om, hvorvidt antisemitismen nu var så farlig, at det var værd at skabe mere opmærksomhed omkring den. Ikke endnu i al fald.

Danmark var ikke det eneste land, som gik tøvende til problemet. Mens ytringsfriheden var under pres i de fascistiske og nazistiske regimer, var de demokratiske stater i Europa i vildrede med, hvordan de skulle håndtere den nazistiske og antisemitiske propaganda, fordi de dermed skulle indskrænke den selv samme ytringsfrihed. Der var ikke megen inspiration at hente uden for Danmarks grænser. Både Frankrig og England havde således – ligesom Danmark – indført urolove, der skulle bekæmpe fascistiske og kommunistiske optøjer gennem forbud mod militaristiske korps, uniformer og demonstrationer, men disse sigtede mod at opretholde den offentlige orden, ikke mod propagandaens indhold.

I Norge overvejede Justitsministeriet i marts 1939, hvordan man skulle reagere, efter at en række norsk-jødiske forretningsmænd havde modtaget anonyme trusselsbreve. I første række overvejede juristerne at bekæmpe hjemlige nazister gennem et forbud mod udenlandske organisationer og propaganda. Men det var også vurderingen, at et sådant forbud nok ikke lod sig udstede i fredstid. I stedet kom Justitsministeriet frem til den konklusion, at et forbud mod antisemitisk propaganda var et mere behændigt middel til at ramme nazismen, fordi na-

zismen og antisemitismen var uadskillelige. Norge var ikke presset af en fysisk grænse til Tyskland og kunne derfor tillade sig en anden udenrigspolitisk strategi end den danske tyskvenlige neutralitetspolitik. Men de turde trods alt ikke gennemføre et forbud mod udenlandsk propaganda. Det ville Det Tredje Rige da også utvivlsomt have opfattet som en uvenlighed. Der kom intet lovforslag i Norge, hvad enten man fandt spørgsmålet for lovteknisk kompliceret eller blev indhentet af den tyske besættelse. En paragraf, der svarede til den danske 266 b, blev først indført i Norge i 1961. Sverige fik en paragraf, der beskytter mod forfølgelse på baggrund af *härstamning* og *trosbekendelse*, i 1948.

Plakater i vinduerne på NSAP's partilokale ved Nørrevold i juni 1936. Politiet udskrev en bøde til Poul Nannestad Møller, der stod bag plakaterne (se illustration s. 25), for overtrædelse af politivedtægtens bestemmelser om forstyrrelse af den offentlige orden.
|| Frihedsmuseet

Den store prøvesag

Mens Justitsministeriet tøvede, fortsatte provokationerne, og i efteråret 1936 mente Steincke, at antisemitternes angreb var af "en særlig voldsom og oprørende natur". Han iværksatte derfor en undersøgelse af en række antisemitiske skrifter for at få konstateret, om artiklerne indeholdt strafbare udtalelser. *Berlingske Aftenavis* bemærkede i den anledning, at Steincke vistnok kunne være sikker på i denne sag at have "alle ordentlige mennesker på sin side". Det var et overraskende udsagn at læse i en avis, der stod i klar politisk opposition til regeringen.

I oktober 1936 mundede undersøgelsen ud i en foreløbig sigtelse mod fem personer, mistænkt for overtrædelse af straffelovens § 267 og 268 om ærekrænkelser og bagvaskelse, mens det var en skærpende omstændighed, hvis der ligeledes var tale om overtrædelse af blasfemiparagraffen, § 140. Sagen blev således rejst med afsæt i straffelovens injurieparagraffer, som angik overgreb på *enkeltpersoner*, og på baggrund af blasfemiparagraffen, som angik ærekrænkelser mod her i landet boende medlemmer af det jødiske religionssamfund. Jøder optrådte altså som *kollektiv* som følge af deres status som religionssamfund.

Som *Nationaltidende* understregede, var det første gang, der rejstes tiltale for fornærmelse af "jøderne som folk, som begreb, som religion". Sagen blev fra begyndelsen omtalt som et fælles nationalt anliggende, og den fik bred og livlig pressedækning. Også uden for Danmarks grænser fik retssagen opmærksomhed, navnlig i Tyskland.

Sagen omfattede fem tiltalte. Tre var medlemmer af Wilfred Petersens parti Dansk Socialistisk Parti (DSP) og skribenter på partiets månedsblad *Stormen*, herunder redaktøren Valdemar Jensen

(1914-1953), partileder Wilfred Petersen og boghandler og DSP-medlem Arent Lemvigh-Müller (1899-1974). Den unge Valdemar Jensen på 22 år, der selv angav ikke at være udlært til noget, var tiltalt for at have kaldt jøderne ”mordere” og beskyldt dem for at stå bag hvid slavehandel. Han havde meldt sig under Wilfred Petersens faner i 1932 efter en periode i Konservativ Ungdom og var tidligere dømt for politisk aktivisme. Jensen var Wilfred Petersens tro væbner og gik under øgenavnet ”den hvide slagter”, med henvisning til hans kridhvide hår og fremfærd under de talrige politiske slagsmål, han havde deltaget i. Wilfred Petersen selv, en høj blond mand på 31 år, optrådte ironisk distanceret under retsmødet, som om sagen morede ham. Den 37-årige Arent Lemvigh-Müller var tiltalt for oversættelse og udgivelse af pjecen *Jødernes Moral* i 1936. Skriftet stod centralt i politiadvokatens undersøgelse og havde gjort stærkt indtryk i Det Mosaiske Troessamfund med dets fordrejede angreb på jødiske religiøse skrifter. Under retssagen i 1936-38 forsøgte Lemvigh-Müller at distancere sig fra de andre tiltalte ved at hævde, at han havde ”behandlet jødespørgsmålet på en fin og ansvarlig måde”, og mente at være de andre tiltalte kulturelt og intellektuelt overlegen.

De to øvrige sigtede kom fra NSAP. Niels Emil Olsen, en 30-årig forhenværende frisør og propagandaleder i NSAP, var bl.a. tiltalt for en række antisemitiske artikler i partibladet *Danmarks-Bavnen*, og endelig var der Aage H. Andersen selv, en firskåren mand i 40'erne, der blev præsenteret som forhenværende skibskok, nu bogholder med translatøreksamen i fransk.

Aage H. Andersen var den første, som blev afhørt. Han redegjorde for oplagstallene for de skrifter, sigtelsen hvilede på. De havde ifølge Andersen alle givet underskud, da de hovedsageligt var uddelt

eller udsendt gratis. Hertil kunne *Social-Demokraten* i en overskrift hånligt bemærke: "Jødeforhånelserne, som ingen gad se. De seks nazistiske skribenter har kun haft udgifter af deres tryksager". Politiaadvokaten vurderede, at blasfemiparagraffen forventeligt kunne anvendes over for udtryk som "alfonsen Abraham", "jødeparasitterne i Jerusalem", "jødepestbylder" og omtale af jøder som "en forbryderbande". Andersen hævdede til sit forsvar: "Jeg har kun brugt ordene om jøder. Hvis der var tale om en ren dansk mand, er de fornærmelige [...] Krænkelsen ligger ikke i det, jeg har skrevet, men i jødernes religion", hvorefter han begyndte at citere Biblen. Dommeren greb hastigt ind.

Wilfred Petersen, som bl.a. var tiltalt for at kalde jøder for "rentehajer", svarede noget tåget i vidneskranken, men tilbød ironisk at citere fra Det Gamle Testamente som dokumentation for sit synspunkt. Dommeren betakkede sig. Inden Wilfred Petersen forlod vidneskranken, udtalte han: "Efter min mening burde de, der har foranlediget sagen rejst, sendes til mental undersøgelse". Dommeren påtalte på det skarpeste bemærkningen. Skønt dommeren i almindelighed troligt forsøgte at håndhæve en ordentlig tone, var det tydeligt, at de sigtede havde held til at omdanne retssalen til politisk teater.

På baggrund af forundersøgelsen blev der i sommeren 1937 rejst sigtelse mod fem antisemitter, hvoraf de tre havde været afhørt ved forundersøgelsen. Sagen mod Wilfred Petersen var til pressens forbløffelse bortfaldet, mens der var tilkommet to nye ansigter, der begge var partimedlemmer i NSAP. Poul Nannestad Møller (1889-1952), en 48-årig kontormand og repræsentant, var tiltalt for på en række løbesedler at hævde, at jødedommen var forbryderisk. Han havde bl.a. fremsat påstanden om, at *Talmud* – der er en samling af fortolkninger og

diskussioner af *Torahens*, dvs. Mosebøgernes love – skulle opfordre til at skænde ikkejødiske pigebørn. Desuden var han centrum i en løjerlig episode, der havde udspillet sig, kort før anklageskriftet blev udformet.

I sommeren 1937 holdt NSAP til i lejede lokaler på Nørrevold, hvor de store vinduer kunne bruges til at annoncere partiets budskaber. Plakaterne tiltrak sig dagligt nysgerrige tilskuere. Den 15. juni havde politiet fået nok, og forbipasserende på den travle plads ved Nørreport Station blev vidner til et sælsomt optrin, da Københavns politi udkommanderede Falcks redningskorps til at klistre vinduerne på kontoret på første sal til med brunt papir. Poliitiinspektør Einer Mellerup (1882-1968), der efter aktionen udtalte sig til pressen, antydede dog, at der bag politiets indsats også lå andre overvejelser:

”Under disse omstændigheder er jeg nær ved at måtte indrømme, at jeg undtagelsesvis har været glad for lidt opløb. [...] Ingen må bevirke til opløb, og da plakaterne var skyld i dette, og det er politiets pligt at hindre en forseelse i at vokse, fandt jeg grund til at hjælpe de mennesker, som begik forseelsen. [...] Jeg regner derfor med, at de er politiet taknemmelig for vor indskriden!”.

Ironien var til at tage at føle på. Men Mellerup afslørede dermed også, at politiet faktisk ikke havde et grundlag for at retsforfølge antisemitisk propaganda. Den særprægede aktion mod de københavnske antisemitter skyldtes formelt ikke plakaternes budskaber, men den offentlige uorden og forstyrrelse af trafikken, som de skabte. Anklagemyndigheden benyttede nu lejligheden til at afprøve, om Poul Nannestad Møller, der var ansvarlig for plakaterne, også kunne dømmes for plakaternes indhold.

I takt med den politiske udvikling i Tyskland i 1930'erne forsvandt antisemitiske karikaturer fra dansk presse. Men der var danske tegnere, som blev tiltrukket af det nazistiske miljø, og flere blev aktive i NSAP, der gjorde brug af alle moderne grafiske virkemidler, fx i deres vinduer.

|| Frihedsmuseet

Den sidste sigtede i sagen var en 27-årig kvinde, fru Agnete Hennig, der var tiltalt for en artikel i *National-Socialistisk Maanedskrift* med titlen "Jøderne".

De tiltalte gav møde i retten den 31. august 1937. Politadvokaten holdt et timelangt foredrag, hvor han især støttede sig til et responsum fra overrabbiner Max Friediger (1884-1947), der bl.a. imødegik de sigtedes beskyldninger mod *Talmud*. Forsvarens hovedargument var derimod, at de sigtede var stærkt grebet af nationalsocialismen og nærede en brændende gudstro. Mens den nazistiske ideologi kunne frifinde de sigtede for bagvaskelse, skulle deres kristne tro legitimere deres overbevisning.

Dommen faldt i Københavns Byret den 7. september 1937. Niels Emil Olsen blev idømt den

Aage H. Andersen nærede utvivlsomt stor bitterhed over retssagens udfald. I et brev til en ligesindet berettede han om den belastning, retssagen havde været for ham økonomisk og privat. Da Andersen i juli 1938 blev løsladt fra Vestre Fængsel, hvor han havde afsonet sin straf, var tilhængerne spredt for alle vinde, og "en hel del af dem, jeg havde søgt at opdrage på, var rendt over i det 'store' Frits Clausenske parti. Jeg indrømmer, jeg blev noget træt".

|| Frihedsmuseet

strengeste straf på 80 dages hæfte, fordi han som den eneste af de tiltalte blev dømt efter bagvaskelsesparagraffen, § 268. Retten fandt, at de andre tiltalte selv havde troet på deres påstande og derfor havde handlet i god tro. Andersen blev idømt 60 dages hæfte, og Poul Nannestad Møller 20 dages hæfte. I Valdemar Jensens tilfælde fandt retten, at straffen skulle bortfalde, da forseelsen – den antisemitiske aktivitet – var begået forud for en anden dom for ærekrænkelser, hvor Jensen allerede var blevet idømt fire måneders hæfte. Det var rettens skøn, at de antisemitiske krænkelser ikke ville have øget denne straf. Arent Lemvig-Müller blev idømt 40 dages hæfte. Derimod blev fru Hennig frifundet, fordi retten fandt det godtgjort, at artiklen var trykt uden hendes vidende. Efter frifindelsen fortsatte hun den nationalsocialistiske løbebane og blev kvindeleder i DNSAP.

Samtlige aviser trykte dommens ordlyd. Flere aviser tilføjede til det rene domsreferat, at dommens præmisser fastslog, at "retten finder det ubetænkeligt at anse det for rigtigt, hvad overrabbiner dr. Friediger i en erklæring anfører, at jøderne i det land, de har bosat sig i, overalt retter sig fuldkommen selvfølgelig og naturnødvendigt efter landets love".

Så skulle den sag være afgjort. Og dog. Andersen erklærede prompte, at han ville appellere, idet han mente sig dømt på falsk vidnesbyrd. Anklagemyndigheden nedlagde derimod påstand om skærpet straf for samtlige tiltalte, idet man krævede dem alle dømt for bagvaskelse.

Nazimetoder i dansk retspleje

Appelsagen, der blev indledt den 18. januar 1938, tog en sensationel drejning allerede fra starten. De sagsøgte beskikkede forsvarer, landsretssagfører

Næste opslag:
Justitsministeriet
holdt også Konservativ
Ungdom (KU) under
observation, og i
september 1935
kunne Københavns
opdagelsespoliti
indberette, at der inden
for ungdomspartiet
eksisterede en
antisemitisk fraktion.
Den konservative
partiformand, John
Christmas Møller
(1894-1948), var
klar over, at der var
et yderligtgående
potentiale blandt de
unge medlemmer,
som risikerede at
blive rekrutteret af
nazistiske partier.
I 1936 sørgede han
for, at KU fik en ny og
moderat formand,
der lagde en dæmper
på de aktivistiske
tilbøjeligheder.
|| Frihedsmuseet

Harald Vestergaard (?-?), lagde nemlig ud med at kræve, at retsformanden, landsdommer Poul Gammeltoft (1884-1959), skulle udskiftes, fordi han var inhabil. Forsvareren hævdede, at de tiltalte var dømt for udtalelser, der krænkede *alle* jøder – ikke blot de levende, men også de døde. Dermed mente han at kunne påstå, at ingen person af jødisk afstamning kunne være dommer i en sag, der angik fornærmelser mod ham selv eller hans slægtninge. Landsdommer Gammeltoft, der ifølge avisernes referater holdt masken, bad forsvareren om nærmere at præcisere, hvad han forstod ved ”jødisk afstamning”, og forsvareren pegede da på, at Gammeltofts bedstemor var datter af to jøder. Dommeren svarede roligt, at hans bedstemor var døbt, og så vidt det var ham bekendt, var hans oldefar ligeså.

Spørgsmålet om Gammeltofts inhabilitet var både tvetydigt og tvedelt. Forsvareren argumenterede på grundlag af Gammeltofts slægtsforhold, men han søgte nøje at afholde sig fra en egentlig racebiologisk begrundelse – at Gammeltoft var af ”jødisk blod”. Han henviste alene til, at retsformanden var ”beslægtet” med sagens forurettede part – i dette tilfælde afdøde personer i andet og tredje slægtled – hvorfor han skulle bedømme fornærmelser mod hans bedstemor og oldeforældre.

Alligevel havde kravet om en anden dommer åbenbare racistiske motiver. Var Gammeltofts bedstemor ”jøde”, skønt hun var døbt? Og hvad betød dette for Gammeltofts eget ”jødiske islæt”? Implicit i forsvarerens argumentation indgik da en nazistisk definition på en jøde. Ifølge anvisningerne i de tyske nazistiske Nürnberglove, der også var grundlag for de danske nazistiske partiers virke, var Gammeltofts bedstemor – døbt eller ej – såkaldt ”heljøde” eller ”racejøde”, og det gjorde Gammeltoft til ”kvartjøde” eller *Mischling*, idet han havde to

heljødiske oldeforældre og en heljødisk bedstemor. Antisemitterne opfattede Gammeltoft som inhabil, ikke alene fordi han var beslægtet med jøder, men fordi han ikke var *raceren*.

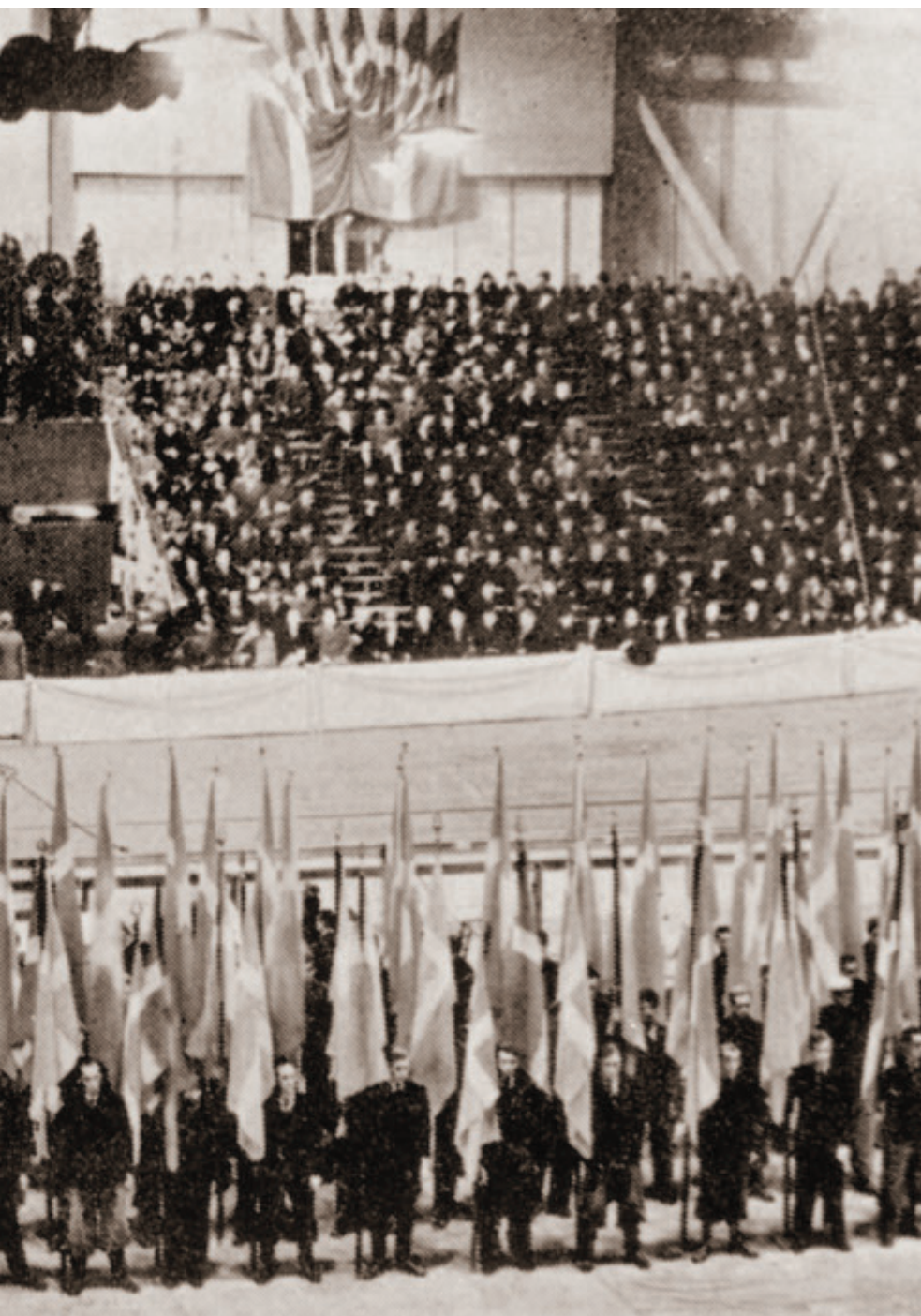
Pressen holdt vejret: Kunne en "jøde" efter nazistisk definition dømme antisemitter? Rettens kendelse blev dog en pure afvisning af kravet. Med stor behændighed kom man helt uden om forslagets racistiske implikationer ved at holde sig til, at rets-sagen angik blasfemiparagraffen og dermed ærekrænkelse og bagvaskelse mod "her i landet boende medlemmer af det jødiske religionssamfund". Man fastslog dermed, at en jøde var en, der var medlem af Det Mosaiske Troessamfund. Retten nægtede at anerkende en racebaseret definition på en jøde og insisterede i stedet på et religiøst kriterium.

Forsvareren fortalte i øvrigt i dagspressen, at han underhånden havde meddelt landsretten, at der ville blive rejst protest mod enhver dommer af jødisk afstamning. Som han selv anførte til pressen: Ville man have undgået denne protest, kunne man have henvist sagen til en anden dommer end Gammeltoft. Det gjorde man ikke. Den racistiske argumentation måtte en gang for alle fejles ud af det juridiske system.

Pressen noterede sig også sagens enestående karakter: "for første gang i dansk retspraksis [er der] rejst krav om, at en dommer skulle vige sit sæde af racemæssige grunde", som det hed i *Berlingske Tidende*. Ingen avislæser kunne tage fejl af presseudtalelsens triumferende tone; dette var en "klar og kategorisk afvisning af et forvorpent forsøg på at forgifte dansk retsvæsen med nazimetoder", skrev *Social-Demokraten*.

Når pressen udskreg kravet mod Gammeltoft som dikteret af "racemæssige grunde" eller "racefordomme", var det i forhold til forsvarerens formel-

le argumentation kun delvist korrekt, idet racefor-
dommene her angik Gammeltofts bedstemor, der,
på trods af at hun var døbt, blev omtalt som jøde.
Det var dog indlysende nok Gammeltofts racemæs-
sige status, som interesserede pressen. Betegnelsen
”afjødisk afstamning”, som forsvareren da også
omhyggeligt anvendte, var – i bedste fald – en mere
formelt korrekt betegnelse. Men aviserne skelnede
ikke: Race *var* afstamning, og dermed hoppede de
intetanende på nazisternes limpind. Det under-
streges også af, at Gammeltofts jødiske afstamning i
Jyllands-Posten blev til ”afjødisk blod”. De søgte
havde nok netop håbet, at denne ureflekterede race-
tænkning ville komme dem til undsætning. Det var
dog kun medierne, der plumpede i.

Retshandlingen kunne nu fortsætte. Men det
gjorde de principielle problemer også. Forsvare-
ren hævdede i sin procedure, at man ikke kunne
æresfornærme noget så ubestemt som ”jøderne”.
Han henviste til en række domme, som viste, at der
ikke kunne rejses sag, når den fornærmede var et
begreb, fx en sag om injurier mod ”journalister” fra
1913 eller mod ”skorstensfejersvende i København”
fra 1902. Det var de selv samme overvejelser, man
havde gjort sig i Justitsministeriet. At begrebet
”jøde” var svævende, havde allerede den indledende
episode med landsdommer Gammeltofts bedste-
mor vist.

Forsvareren krævede frifindelse med henvisning
til, at de tiltalte havde handlet i god tro, og førte en
uskøn blanding af *både* antisemitiske og jødiske for-
fattere og politikere som våbendragere for påstande
om, at jøderne stiledede efter verdensherredømmet,
så ned på ikkejøder og havde været ledende i revolu-
tioner og samfundsomvæltninger.

Det fik anklageren til at hæve stemmen, ifølge
Nationaltidende: ”Man kan ikke beskylde hæderlige

Der var intens offentlig opmærksomhed omkring retssagen mod de danske antisemitter, og på dommens dag var der endda kø ind til retsbygningen. *Social-Demokratens* fotograf var på pletten og forevigede øjeblikket. *Social-Demokraten* den 19. januar 1938.

|| Statens Avissamling,
Det Kgl. Bibliotek

danske statsborgere for at være forbrydere uden at dokumentere beskyldningerne. Beviserne mangler jo fuldstændigt!”. Hvorefter han omhyggeligt dokumenterede, at citaterne var forvanskede og påstandene udslag af ondsindet fantasi.

Dommen over de andre tiltalte faldt i Østre Landsret den 19. januar 1938. Foran retsbygningen stod der lange køer af folk, der ønskede at overvære domsafsigelsen, og indenfor var tilskuerpladserne tæt besat. Mens landsretten stadfæstede dommene over Arent Lemvig-Müller, Niels Emil Olsen og Poul Nannestad Møller, blev Aage H. Andersens straf skærpet med 20 dages hæfte til samlet 80 dage. Retten skønnede, at hans påstande var af en så uhyrlig karakter, at de var fremsat mod bedre viden, og han blev derfor tillige dømt for bagvaskelse. Også straffen til Valdemar Jensen blev af samme grund skærpet. Han modtog nu en dom på 20 dages hæfte, mens byretten havde ladet straffen bortfalde. Anklagemyndighedens krav om skærpede straffe for bagvaskelse var i to tilfælde blevet opfyldt, men sagen havde også demonstreret, hvor vanskeligt det var at føre bevis for bagvaskelse i politiske sager.

Det havde juristerne i Justitsministeriet ikke glemt, da de senere på året tog fat på at udforme en ny straffelov.

I det antisemitiske miljø glemte man heller ikke sagen og dommer Gammeltoft. I foråret 1945 blev han forsøgt likvideret af et dansk-tysk terrorkorps, der havde adskillige drab på samvittigheden, og som gik særligt efter dommere, der havde været involveret i sager mod de danske nazister i 1930'erne. Til alt held lykkedes det ikke gruppen at træffe Gammeltoft på hans bopæl.

Forstyrrelse af den offentlige orden

Retshandlingen var en opmuntrende succes, og retssystemet havde udvist resistens og demonstreret handlekraft. Dommene pacificerede en overgang en inderkreds af antisemitter, men den manede ikke agitationen i jorden. Retssagen var dertil langt fra den eneste begivenhed, som pegede på nødvendigheden af et øget beredskab. Grupper af nazistiske uromagere forulempede forbipasserende på Strøget i København, og i den forbindelse efterspurgte *Arbejderbladet* "en paragraf, som beskytter tilfældigt spadserende mod at blive overfaldet, blot fordi deres udseende ikke passer K.U.ere og nazister". Domstolene forsøgte at bremse de værste provokationer ved at konfiskere løbesedler og plakater, fordi de forstyrrede den offentlige orden eller havde "anstødeligt indhold", som det hed i politivedtægten. Og der blev holdt et vågent øje med de antisemitiske miljøer, ligesom politiet jævnligt modtog anmeldelser fra private borgere. Men både politi og anklagemyndighed savnede strengere straffe, der rakte ud over små bøder for gadeuorden og opløb, og som kunne beskytte jøder mod de verbale og skriftlige angreb.

I april 1938 gennemførte regeringen en stramning af presselovens bestemmelser. Justitsminister Steincke havde i sit oprindelige udkast til lovforslaget om pressens brug foreslået en formulering af § 8, som lød: "Det er forbudt i trykt skrift ved udspreldelse af falske rygter eller beskyldninger at forfølge eller ophidse til had mod enkelte grupper af den danske befolkning på grund af deres tro, afstamning, kald eller lovlige næring".

Det var med andre ord en formulering, som lå tæt op ad § 266 b i straffeloven, som blev vedtaget en måned senere. Pressens interesseorganisationer var imidlertid bekymrede over rækkevidden af en sådan formulering og fremhævede den udvidede ytringsfrihed, der måtte gælde ved omtale og kritik af forhold af almen og social interesse. Hvis en påstand var falsk, kunne man kræve berigtigelse. Hvis den var ærekrænkende, kunne man søge oprejsning. Og hvis forfølgelsen fik økonomiske konsekvenser, fx for en forretningsdrivende, kunne man kræve erstatning. Den endelige formulering blev, efter forhandling ved minstermøder og med pressens forskellige repræsentanter, i stedet begrænset til specifikke medier, dvs. konkret løbesedler, plakater og opslag, og rettet mod "udtalelser, der ved deres form eller indhold utilbørligt [dvs. uanstændigt] forulemper personer eller virksomheder".

Det var en noget udvandet version af Steinckes oprindelige forslag, men paragraffen kom allerede samme år i brug over for Aage H. Andersen, som i november – for anden gang det år – kom for Københavns Byret, hvor han blev idømt 200 kr. i bøde for en antisemitisk pjece, der "utilbørligt forulemper de her i landet boende jøder". Bødesummen var i datiden et anseeligt beløb, der svarer til omtrent 7.000 kr. i nutidsværdi. Trods den mindre eksplícite formulering i presseloven havde retten tydeligvis

taget paragraffens hensigt til efterretning. Politiet var ikke længere afhængigt af opløb og gadeuorden for at gribe ind. Nu kunne det antisemitiske indhold forbydes.

I Justitsministeriet var man trods pressens forsikringer fortsat overbevist om, at injurielovgivningen var utilstrækkelig til at inddæmme den antisemitiske propaganda. Problemet var netop, at indholdet skulle være personligt ærekrænkende eller medføre et økonomisk tab. Hvis ikke disse betingelser var opfyldt, havde man intet retsmiddel over for personer, der fremsatte usande påstande. Tilsvarende havde retssagen vist, at jo mere hårdnakket de tiltalte antisemitter fastholdt deres påstande, desto vanskeligere var det at løfte bevisbyrden for, at der var tale om bagvaskelse. Under forhandlingerne om den nye straffelov holdt Steincke således stædigt fast i formuleringen ”udspredelse af falske rygter eller beskyldninger”, og denne gang havde han heldet med sig.

Den 1. juli 1939 fik dansk strafferet således en tilføjelse, der kriminaliserede racismen og antisemitismen – helt uden at nævne hverken ”race” eller ”jøde” – og som stemplede nazismen som løgn. Imens trak skyerne sammen over Europa. To måneder senere var Tyskland, Polen, England og Frankrig i krig. Danmark havde fået en stakket frist, men blev hvirvlet ind i verdenskrigen kl. 4.15 om morgenen den 9. april 1940.

**Den 9. april blev
Danmark besat.
Med bekymrede
miner betragtes en
bekendtgørelse fra
Aarhus Politi, der
maner til ro og orden.
|| Frihedsmuseet**

Politibekendtgørelse
AARHUS BY'S
BORGERE

Efter at tyske Tropper i Nat har overskredet den danske Grænse, og det maa forventes, at Aarhus vil blive besat af militære Styrker af den tyske Hær, opfordrer jeg herved indtrængende Befolkningen til at udvise Ro og Orden, undgaa Sammenstøden og i al og alt indlyde de Bestemmelser, som maatte blive truffet af Myndighederne.

Aarhus Politikammer,
d. 9. April 1940.

HOECK.

Besat

Balance- gang

Da chokket over besættelsen den 9. april 1940 havde lagt sig, erfarede de fleste danskere, at hverdagen fortsatte relativt upåvirket. På et punkt blev det danske samfund dog næsten øjeblikkeligt forandret, og situationen påvirkede på afgørende måde muligheden for at bremse den antisemitiske agitation. Allerede den 9. april indførtes censur af den danske presse. Udenrigsministeriet indgik dog en aftale med tyskerne om, at det var de danske myndigheder selv, der skulle overvåge og censurere pressen. Det blev således Udenrigsministeriets Pressebureaus opgave at pålægge aviserne at optage tvangsartikler fra tyskerne, at forhåndsgodkende alle militære oplysninger og håndhæve censurens bestemmelser med bøde- og fængselsstraf til følge.

Men den tyske besættelse betød ikke, at de danske myndigheder indstillede deres forsøg på at hæmme den antisemitiske agitation. Juraen var ikke et offensivt redskab. Det kunne den vanskeligt være, efter at Danmark var blevet besat. Myndighederne søgte at håndhæve et niveau, hvor åbenlyse provokationer, der opildnede folkestemningen til opløb, slagsmål, hærværk og gadeuorden, blev imødegået eller helst helt undgået. Bekæmpelsen af antisemitterne var dog en balanceakt, der ikke blev nemmere, som krigen skred frem.

Kamptegnet genbrugte fast karikaturer fra *Der Stürmer*. De var bl.a. udført af signaturen "Fips", kunstnernavn for Phillip Rupprecht (1900-1975), der om nogen tegnede billedet af den såkaldte "Stürmerjøde". På forsiden af *Kamptegnet* nr. 32, 1942, ses en af hans karikaturer, der umiskendeligt har en københavnsk skyline i baggrunden. Den havde oprindeligt været bragt i *Der Stürmer* i 1937.

|| Det Kgl. Bibliotek

Problemet var ikke mindst, at tiltale efter racisme- og blasfemiparagraffen krævede offentlig påtale, dvs. at det er den offentlige anklagemyndighed, som afgør, om der skal rejses en sag, og derved var et åbenlyst udtryk for statens officielle politik. At rejse en sag mod antisemitisk propaganda fremstod som forsøg på at beskytte jøderne i Danmark og risikerede at vække uheldig opmærksomhed om jødernes status i landet. Fra dansk side var strategien at forsøge at holde spørgsmålet ude af de dansk-tyske forhandlinger for at forhindre antijødiske tiltag. Det var et indre dansk anliggende – hvad tyskerne langt ind i besættelsen accepterede – men omvendt skulle man naturligvis heller ikke pro-

vokere besættelsesmagten. Det betød i praksis, at regeringen accepterede en uformel diskrimination af jødiske forretningsfolk, som mistede import- og eksportkontrakter med Tyskland, og af offentligt ansatte embedsmænd af jødisk herkomst, som blev nægtet forfremmelse.

Politisk pornografi

I centrum for Justitsministeriets bekymringer stod stadig Aage H. Andersen. Selv om hans parti NSAP var blevet åreladet, mens partiføreren afsonede sin fængselsdom, havde han i maj 1939 samlet tilstrækkeligt mod og nye kræfter til at begynde udgivelsen af ugebladet *Kamptegnet*, der fra maj 1941 begyndte at udkomme i en ny, professionel udgave. Bladet fremstod nu i et moderne grafisk design med billedmateriale og karikaturer i flere farver, herunder også collager, der ellers hidtil havde været et grafisk udtryk forbeholdt den venstreorienterede del af pressen. Den tyske besættelsesmagt havde besluttet at skyde penge i foretagendet.

Kamptegnet blev allerede i sin samtid betragtet som en dansk udgave af det antisemitiske smådeskript *Der Stürmer*. Det tyske blad udkom, kun afbrudt af periodevise forbud, i 23 år fra maj 1923 til februar 1945. Det havde en kolossal udbredelse, i perioden 1935-38 udkom bladet i op over 400.000 eksemplarer om ugen. Særnumre om ritualmord og den jødiske verdenskonspiration udkom i op mod to mio. eksemplarer. *Der Stürmer* var et symbol på nazistisk antisemitisme i dansk presse længe før den tyske besættelse, og bladet fik indgående presseopmærksomhed i hele Vesteuropa.

Også i hjemlandet bevirkede bladets rabiate tone og forkærlighed for det pornografiske, at selv nazister i regimets inderkreds lagde afstand til det. Der blev ved talrige lejligheder nedlagt forbud

mod bladet i Tyskland, skønt Hitler ofte personligt intervererede til fordel for redaktøren, Julius Streicher (1885-1946). Dansk presse informerede ivrigt om sådanne uenigheder i den nazistiske partitop og rapporterede med slet skjult glæde, når der udgik forlydender om, at besindige kræfter i Tyskland ville forhindre *Der Stürmers* fortsatte udgivelse. I den danske opinion var der således forståelse for, at Streichers overdrevne agitationsform var en særlig vulgær afart af den nazistiske antisemitisme, og at formen ikke nød bred anerkendelse i den tyske befolkning. Alligevel blokerede denne opfattelse af *Der Stürmer* i nogen grad for en erkendelse af den racistiske antisemitismes udbredelse og legitimitet i såvel befolkning som partiapparat i Det Tredje Rige. Streichers synspunkter afspejlede således, trods modvilje mod formen, en racistisk grundtanke om, at den jødiske race inficerede det tyske folkelegeme, hvorfor jøder skulle isoleres og uddrives. Et synspunkt, som nød stor folkelig opbakning i Tyskland.

Allerede i august 1938 blev der i henhold til § 5 i politivedtægten for København udstedt forbud mod salg og uddeling af *Der Stürmer* i Danmark. Den specifikke paragraf gav mulighed for at forbyde skrifter, der kunne medføre forstyrrelse af den offentlige orden eller havde anstødeligt indhold. *B.T.* kunne oplyse, at "jødeæderbladet" nu blev forbudt efter indstilling fra justitsminister Steincke. Avisen mente, at der var god grund til forbuddet, fordi: "som man ser, er det hele noget forvirret tøjleri". Bladet skulle ikke mindst forbydes, fordi det indeholdt "flere rent pornografiske artikler". Politivedtægtens § 5 skulle senere ramme *Kamptegnet* og var et flittigt benyttet redskab til at tøjle bladets udgivelse og udbredelse – navnlig efter den 9. april 1940.

Skal man forstå *Kamptegnets* tendens og betydning, er det imidlertid ikke urimeligt at sammenlig-

Julius Streicher, stifter og redaktør af *Der Stürmer*, var oprindeligt skolelærer, men involverede sig i det højreradikale miljø i Tyskland efter Første Verdenskrig. Han blev tidligt en del af partitoppen i NSDAP, men i februar 1940 blev han stillet for en partidomstol, fordi han havde rejst tvivl om Hitlers næstkommanderende, Hermann Görings (1893-1946), maskulinitet. Streicher blev erklæret uegnet til lederskab og fyret. Han fortsatte dog redaktionen af *Der Stürmer* helt frem til februar 1945. Streicher blev ved Nürnbergprocessen dømt til døden ved hængning for forbrydelser mod menneskeheden.

|| Wikimedia Commons

ne bladet med nutidens ugeblade og tabloidpresse. Omdrejningspunktet var ligesom i sensationspressen sex og kriminalitet, og historierne var i vid udstrækning baseret på sladder. *Kamptegnet* havde således en fast rubrik med titlen ”Ugens raceskændsel”, der ofte i et sjofelt sprogbrug viderebragte rygter om par, der ifølge nazistisk definition bestod af en jøde og en arier. I realiteten handlede interessen om det seksualliv, som forlovelser og giftermål var et løfte om. Metoden var minutiøst kopieret fra *Der Stürmer*, som navnlig i de første udgivelsesår tiltrak unge mænd, for hvem *Der Stürmer* kunne agere som

en ækvivalent til et krøllet, godt gemt nummer af *Playboy*. Rygterne om bladets overskrifter spredtes i samtiden hurtigere, end bladet kunne langes over disken, og harmen over bladets skriggule spisesedler beretter om fænomenets opsigtvækkende karakter. Da *Kamptegnet* var på sit højdepunkt i 1941-42, blev det trykt i 14.000 eksemplarer.

Forbindelsen mellem *Der Stürmer* og *Kamptegnet* bestod ikke kun i stil og metode. Redaktør Andersen oversatte artikler fra *Der Stürmer* til sit eget blad og brugte i øvrigt hæmningsløst materiale herfra. Han klippede, oversatte og citerede uden dog at være nidkær med sine kildeangivelser. Desuden havde Andersen en personlig om end noget formel kontakt med Streicher, og Andersen blev i marts 1944 direkte opfordret til at skrive til *Der Stürmer*.

Reaktionen på *Kamptegnets* vulgære og radikale stil lod ikke vente længe på sig.

I sommeren 1941 var der ballade i Randers. *Kamptegnets* distributør i byen havde i sit forretningsvindue opklæbet en hjemmelavet – og ret primitiv – reklame for bladet. Natten til den 21. juli blev forretningens ruder knust, hverveplakater for østfrontsfrivillige blev revet ned, og en del materiale stjålet. Mens forretningsindehaveren og *Kamptegnet* påberåbte sig politiets beskyttelse, modtog de i stedet fra politimesteren i Randers en dommerkendelse, som bød indehaveren at nedtage reklamen, fordi den indeholdt stødende agitation mod jøderne i Randers. I modsætning til sagen om plakaterne på NSAP's kontor i sommeren 1937 var der nu hjemmel for indskriden bl.a. i presselovens § 8, som tilmed havde en mindre politisk farlig formulering end racismeparagraffen. *Kamptegnet* og de lokale partimedlemmer beklagede sig højlydt, men forgæves.

Sagen i Randers var langt fra enestående. Forretninger, som reklamerede for *Kamptegnet*, blev

jævnligt udsat for hærværk, og det samme overgik gentagne gange bladets forskellige effekter.

I efteråret 1941 svælgede *Kamptegnet* i en historie om overtrædelser af rationeringstidens prislove. En klædegrosserer var sigtet for ulovligt at have taget op imod 400.000 kr. i overpris. Hvor politiet af hensyn til sagens opklaring til at begynde med nægtede at afsløre den sigtede klædegrosserers navn, udsendte *Kamptegnet* løbesedler, som udskreg ikke alene navn, men – som ventet – også hans angiveligt jødiske baggrund. Den ansvarlige redaktør, Olga Eggers (1875-1945), og to plakatomdelere blev fremstillet i dommervagten i Københavns Byret den 2. november. Byretten beslaglagde løbesedlen med hjemmel i politivedtægtens § 5, da løbesedlen var udtryk for ”fornærmelig adfærd på offentlig gade”.

I januar 1942 var den gal igen. Uddelingen af løbesedler var fortsat hen over årets sidste måneder, og Olga Eggers og hele otte personer, som havde været Eggers behjælpelige med uddelingen, blev fremstillet i Københavns Byret den 27. januar 1942, igen tiltalt efter politivedtægtens § 5, fordi indholdet af løbesedlerne var af ”fornærmelig art, egnet til at fremkalde forstyrrelse af den offentlige orden”. Eggers blev idømt en bøde på 200 kr., mens de andre uddelere slap med en bøde på 50 kr. Pressen fulgte opmærksomt sagen uden nærmere at specificere løbesedlernes indhold eller *Kamptegnets* karakter. Det var vist heller ikke nødvendigt.

Skønt politivedtægten igen var det mest anvendte redskab mod antisemitterne, kom racismeparagraffen faktisk i anvendelse under besættelsen – om end indirekte. Udenrigsministeriets Pressebureau forsøgte at overvåge antisemitternes udgivelsesvirksomhed, og pressebureauet meddelte udtrykkeligt forfattere og bogtrykkere, at en række skrifter af antisemitisk karakter var injurier og en overtræ-

delse af straffelovens blasfemi- og racismeparagraf. Sanktionsmulighederne var imidlertid ringe. Den nationalsocialistiske presse lod sig ikke underkaste censur, og Justitsministeriet valgte bevidst ikke at skride ind over for de nazistiske blade. Pressebureauet underrettede derfor også de pågældende om, at forholdene ikke tillod retsforfølgelse. At sidde Justitsministeriets påtale overhørig under besættelsen skulle dog siden ramme antisemitterne under retsopgøret efter krigen.

Direktøren og privatsekretæren

Justitsministeriet havde ikke opgivet tanken om at retsforfølge folkene bag *Kamptegnet*. Brug af racismeparagraffen var udelukket, men søgsmål om injurier og bagvaskelse, der trods alt havde vist sig at have en effekt under retssagen i 1937-38, var stadig en mulighed, hvis den rette sag skulle melde sig. Det gjorde den i foråret 1942.

I den tyske besættelses andet år blev der for anden gang ført en sag ved Østre Landsret og Højesteret mod landets fremmeste antisemitter. Sagen var på afgørende punkter forskellig fra processen i 1937-38. I modsætning til Justitsministeriets prøvesag var retssagen anlagt som en privat injuriersag, og skønt antisemitismen var sagens egentlige omdrejningspunkt, kom hverken blasfemiparagraffen eller den nye racismeparagraf til direkte anvendelse. Henvisning til disse paragraffer – under besættelse af en erklæret antisemitisk magt – ville have gjort sagen politisk betændt. At man kunne undgå at bruge paragrafferne, skyldes formentlig også det forhold, at den ene sagsøger ikke var jøde. Alligevel tillod besættelsesmagten sagens gennemførelse, selv om ingen var i tvivl om, at domstolene her stadfæstede rammerne for antisemitisk agitation i Danmark.

Grosserer P.M. Daell introducerede i 1910'erne danskerne for postordrehandel og åbnede i 1912 Daells Varehus i Nørregade. Efter krigen tog han initiativ til etablering af Frihedsfonden, der skulle støtte besættelsestidens ofre, og var fondens formand i 25 år. Her lægger han i 1950 grundstenen til 4. Maj Kollegiet på Frederiksberg, der endnu står som et levende monument over Frihedsfondens alsidige indsats.
|| Det Kgl. Bibliotek

Sagen illustrerer dermed den exceptionelle konsensus, der herskede mellem danske og tyske myndigheder, bestyrket af den nationale opinion – på trods af censur. Den enestående retssag havde tilmed både pikante og romantiske elementer og blev et stort tilløbsstykke. Så længe censuren tillod det, fik den intens presseopmærksomhed.

I centrum af sagen stod Peter M. Daell (1886-1974), direktør for den blomstrende forretning i Nørregade i København Daells Varehus. Aage H. Andersens første interesse for familien Daell blev vakt, da Daell afviste at medvirke ved organiseringen af en brigade af danske frivillige, der skulle indgå i de tyske styrker på den finske front. Samme Daell havde ellers været aktiv i dannelsen af en Finlands-komité i forbindelse med Vinterkrigen 1939-40, som støtte til de finske tropper i kampen mod den sovjetiske invasion. Desuden havde Daell virket for at skaffe fødevarer til Finland og inviterede finske børn til ophold i Danmark. Dette førkrigsengagement blev nu med forargelse vendt mod ham i den nazistiske presse. Selv om fjenden i 1941 var den samme, var opstillingen af et dansk korps en hjælp til Tyskland, hvortil Daell ikke ville medvirke.

Fra slutningen af 1941 kan man følge Andersens stadig mere sensationsprægede afsløringer om Daells gerninger i *Kamptegnets* spalter. Daells Varehus blev i bladets optik til en "bolsjevik-propaganda-central", og *Kamptegnets* harme over stormagasinet julekatalog 1941 var også til at føle på: Der var jødestjerner OVERALT! – og det endda på gavepapiret og kimonoerne! Stormagasiner var i almindelighed i søgelyset hos nazister – det gjaldt også det tyske moderparti – fordi de var en trussel mod de lokale småhandlende, som partiet søgte at appellere til. Vareknapheden under besættelsen øgede kun Andersens interesse også for Magasin du

Slagnummeret i Daells Varehus' julekatalog i 1941 var kimonoer og slippers i alle størrelser og faconer, men Aage H. Andersen havde kun blik for det gennemgående dekorative layout, der annoncerede de gode juletilbud med sekskantede stjerner.
|| Det Kgl. Bibliotek.

Nord og Illum. Alle steder vogtede han på personalets behandling af besættelsesmagten.

I begyndelsen af 1942 fandt Andersen forklaringen på Daells ændrede sindelag, og de voksende rygter om varehusets antityske linje, idet han opdagede, at Daells privatsekretær var en yngre kvinde af polsk jødisk slægt, en frøken Ella Wassermann (1911-?).

Omdrejningspunktet for *Kamptegnet*s historie blev derefter påstanden om, at Daell og frøken Wassermann stod i et intimt forhold til hinanden. Bladet hævdede, at Daell skulle været kommet sådan under privatsekretærens indflydelse, at han lod arbejdsgangen og ansættelsesforholdene i varehuset rette sig efter hendes ønsker. Herunder hed det, at personalet ikke betjente Værnemagten korrekt som kunder. Det sidste var ikke nogen ufarlig beskyldning. *Kamptegnet* fremstillede Wassermann som den farlige jødinde, der kunne få selv den mest solide – og gifte – herre i sin magt, og udlagde situationen som et klassisk eksempel på raceskændslens konsekvenser.

Justitsministeriet blev grebet af nervøs energi. I ministeriet havde man, allerede længe før *Kamptegnet* indledte sin kampagne mod Daell, overvejet et forbud mod salg af bladet. Alternativt et søgsmål, der tog udgangspunkt i de økonomiske konsekvenser, som bladets opfordring til boykot af jødiske forretninger førte med sig. Man havde dog forkastet begge muligheder, da de uundgåeligt ville skabe opmærksomhed omkring jøders status i Danmark. I mellemtiden tog private aktører sagen i egne hænder. Mange kioskejere nægtede at sælge bladet, og i juli 1941 stoppede Bladkompagniet distributionen af bladet med henvisning til, at indholdet var både usømmeligt og uanstændigt.

KIMONO

Nr. 2320. Blomstret Flanels Kimono af en meget smuk dobbeltvævet Væbe. En Kimono med rigtig lækker Væbe ved at have Facen og med Herrekrave, Ballo og Lomme, og den er i en lækker Hvide vandslående og rigtig. Leveres med broget Blomstremønster på grøn eller brun Bund i følgende Størrelser:

Middel. Pris **1950**
 Stor. Pris **2075**

Forlang Farve og Størrelse.

Nr. 2321. Ensfarvet Bomulds Flanels Kimono i væk Kvalitet og derfor en lækker og behagelig Morgen- og Aftenskjæmte. Den har lækker Brodet stikkes Revers af Kunststiftet og Kærligheder af Kunststiftet, samt et pænt Blindehals. Vi leverer den i Farver rød og mellemblå i middel og stor. Pris **2250**

Forlang Farve.

Nr. 2324. Kunststille Taft Kimono med Mellemhals og Fac af Kunststille Taft. Meget elegant ensfarvet Kimono syet i Ratterende Facen med gyldne Schindler på Revers, Lomme og Lomme. Den er lækker lækker og smuk og lækker i følgende Farver: mørkeblau, rødtbrun eller mørkegrøn i Størrelserne i Middel. Pris **2950**
 Stor. Pris. **3350**

Forlang Farve og Størrelse.

Nr. 2322. Blomstret Schellkrævet Flanels Kimono med Lynglæs. En rigtig Hvide-cant som man lækker kan tage af eller på, og som man lækker sig pænt lækker med. Den har Facen med ligger og sidder derfor særlig godt selv på lidt kraftige Damer, og desuden er den rigtig lækker og her Lynglæs og gennem hele Kimonoen. Fås grøn med røde eller lysebrun med blå Blomster i følgende Størrelser: Middel. Pris **2250** stor. Pris **2450**

Forlang Farve og Størrelse.

Nr. 2323. Blomstret Kimono af Kunststille Satin med Brodetkrange. Denne pragtfulde Kimono er syet i lækker Brodetkrange med Kærligheder i Halsen, Lomme og Blindehals. Den lækker sort eller mellemblå med store dejlige Blomstremønstre i Ratterende Farver. Størrelse middel. Pris **2785**

Nr. 2325. Overbunden Kunststille Cøtte de Chine Kimono. En virkelig elegant Kimono med enkel Herrekrave, Lomme og Ballo. Den er lækker med elegant Mellemhals og lækker tæppe Kunststille Taft. Fås sort eller mellemblå i middel Størrelse. Forlang Farve. Pris **4250**

Altid fuld Tilfredshed eller Pengene tilbage.

Udenrigsministeriet forsøgte på kattepoter at fornemme tyskernes holdning til en mulig indskriden over for *Kamptegnet*. Den upolitiske minister og erhvervsmand Gunnar Larsen (1902-1973) havde i Berlin forsøgt at nærme sig spørgsmålet om *Kamptegnet*s status over for Ernst von Weizsäcker (1882-

Den populære forfatterinde Olga Eggerts personificerer på mange måder den psykologiske gåde om nazismens tiltrækningskraft. Hun blev i 1934 medlem af DNSAP efter et livslangt engagement i Socialdemokratiet og kvindesagen. I 1938 meldte hun sig ind i NSAP og fik en fremtrædende rolle i partiet som redaktør på *Kamptegnet* fra 1940. Det antisemitiske verdensbillede, hun havde taget til sig, repræsenterede et åbenlyst paradoks i forhold til hendes eget livsforløb og forfatterskab.

|| Det Kgl. Bibliotek

1951), der var leder af det tyske udenrigsministeriums politiske afdeling. Weizsäcker havde dog aldrig hørt om bladet. Da den danske gesandt i Berlin, O.C. Mohr (1883-1970), nogle måneder senere vendte tilbage til sagen, gjorde Weizsäcker gældende, at han havde forstået, at bladet var udpræget pornografisk, hvorfor han ikke så noget til hinder for, at danske myndigheder greb ind, så længe det lå inden for rammerne af dansk lovgivning og praksis. Det var dog Mohrs opfattelse ("ikke så meget gennem ordene som gennem tonefaldet"), at fokus skulle være på det pornografiske indhold, og ikke mindst at der skulle gås frem med forsigtighed. Direktøren for Udenrigsministeriet, Nils Svenningsen (1894-1985), forstod budskabet og indskærpede, at en retsforføl-

gelse skulle lægge vægt på sædvane og ikke mindst præcedens.

Kamptegnet var nok pornografisk i samtidens betydning af skrifter, "som virker bevidst, tilstræbt kønsligt ophidsende, sansepirrende", ikke mindst pga. det hidsige fokus på raceskændsel, men denne "spekulation i sanselighed", som det dengang hed i straffeloven, var dog karakteristisk for megen mainstream tegnekunst og romantisk triviallitteratur i mellemkrigstiden. *Kamptegnet* forlod sig i realiteten mere på fantasi end egentlig beskrivelse, og når bladet i den danske opinion blev betegnet som svinsk og usædeligt, gik anklagen snarere på skriviernes antisemitiske indhold. En anklage om pornografi kunne ikke stå alene. Påstanden om ægteskabsbrud var derfor lige det, man havde ventet på.

Under bælttestedet

Der blev udtaget stævning mod *Kamptegnets* redaktør Olga Eggers, allerede en uge efter at de havde trykt den første artikel, der antydede et ægteskabsbrud, altså affæren mellem Daell og hans unge jødiske sekretær. Retten var heller ikke længe om at beslutte sig for at antage sagen, og sammenlagt tog det kun en måned at få rejst en sag og indkaldt til første retsmøde. Daell udtalte til pressen, at han ønskede sagen afgjort ved domstolen for at få rensset luften, og det var også efter sagsøgernes ønske, at sagen blev ført for åbne døre; offentligheden skulle have indblik i *Kamptegnets* særlige arbejdsmetoder.

Retshandlingen blev indledt i Østre Landsret den 19. februar. Eggers blev sigtet for injurier og bagvaskelse, og sagsøgerne krævede, at de ærefornærmende udtalelser blev erklæret grundløse og dementeret officielt i de ledende dagblade. Desuden forlangte sagsøgerne en erstatning efter rettens skøn, dog ikke over 10.000 kr. i hver sag, og for

Daells vedkommende erstatning for tabt fortjeneste, da tumulten havde afholdt kunder fra at handle i varehuset. Daell og Wassermann erklærede, at eventuelle erstatningsbeløb ubeskåret ville tilfalde Finlandsindsamlingen.

Kamptegnet havde antydnet, at Daell havde begået ægteskabsbrud med frøken Wassermann, og at han holdt denne som "betalt elskerinde". Påstanden om utroskab var i samtiden at anse for ærekrænkende. Insinuationerne havde også bevirket, at der var sendt anonyme breve til Daells hustru. Daell afviste desuden på det bestemteste påstanden om, at hans firma var "jødevenligt" og præget af "antitysk stemning". De ærefornærmende "sigtelser", dvs. beskyldninger om faktiske forhold, der kan bevises, og hvor det påhviler den injurierende part at føre beviset, angik ægteskabsbruddet og indflydelsesforholdene i varehuset, hvortil kom en række såkaldte "ringeagtsytringer".

Daell redegjorde ved retsmødet for frøken Wassermanns ansættelsesforhold og gage, for afskedigelser og ansættelser i firmaet og udtalte, at "i øvrigt findes i personalet af ikke-ariske personer kun en den 1. maj 1937 ansat ekspeditrice i småtingsafdelingen [...] og firmaet har ikke udfærdiget andre instrukser for salg til medlemmer af den tyske væremagt end sådanne, som er udfærdiget af andre varehuse, fx Magasin du Nord, af hensyn til at sikre en rimelig fordeling af de begrænsede varemængder til alle kunder". Wassermann måtte derefter redegøre for sit fødested i Polen, sin ankomst til Danmark som 1-årig og sin danske statsborgerret – og give meget private oplysninger om sin etværelseslejlighed og huslejebetaling. Den unge kvinde bar den ydmygende afhøring med stor værdighed.

Olga Eggers trak sig dagen efter retsmødet fra *Kamptegnets* ledelse, og Aage H. Andersen frem-

stod nu igen som bladets ansvarshavende. Han fortsatte ufortrødent agitationen mod varehuset. Selv tyskerne var nu ved at miste tålmodigheden. Presseattachéen ved det tyske gesandtskab, Gustav Meissner (1910-1995), påpegede direkte over for Andersen, at han ikke gjorde Tyskland nogen tjenester med sine pornografiske skrivelser og personlige angreb. Samme Meissner gjorde også over for Udenrigsministeriets Pressebureau gældende, at *Kamptegnet* ikke skulle regne med beskyttelse fra tysk side. Et egentligt forbud fandt han dog uheldigt. Daell og Wassermann handlede hurtigt og afleverede stævning mod Andersen, og anklagerne mod Eggers blev udvidet til at omfatte en artikel i *Kamptegnet*, der var trykt *efter* stævningens forkyndelse.

Nu blandede selveste den tyske gesandt, Cecil von Renthe-Fink (1885-1964), sig i sagen og forbød direkte Andersen at fortsætte kursen. Hovedkvarteret i Berlin havde fremsat en bekymret forespørgsel om, hvad den mærkværdige sag i Danmark handlede om. Det fik omsider Andersen til at rette ind. Agitationen mod Daell og Wassermann ophørte nu ikke fuldstændigt i *Kamptegnet*. Ubehagelighederne regnede nu ned over frøken Wassermanns brødre, og *Kamptegnet* gentog beskyldningerne mod Daell, uden dog at omtale insinuationerne om et intimt forhold mellem direktøren og sekretæren. Tonen, skal det dog siges, var noget mere afdæmpet.

Det var en uforfærdet Aage H. Andersen, men en svækket Olga Eggers, som mødte til det andet retsmøde den 26. marts. Andersen lagde ikke op til kompromis. *Ugeskrift for Retsvæsen* citerer: "Hans mål var at føre uforsonlig kamp mod alt jødisk i vort samfund ud fra den opfattelse, at jøderne er vor ulykke, og at denne kamp er en forsvarskamp". Andersen udelukkede ikke, at beskyldningerne under Eggers' redaktørperiode "måske er kommet

noget langt ud, men han har benægtet, at dette skulle være sket i de numre, for hvilke han står som ansvarshavende redaktør, og anført, at han kun kan have ansvar for disse". Så meget for den antisemitiske solidaritet.

Andersens forsvarer førte bl.a. en tidligere telefonde i varehuset som vidne, idet hun hævdede at have overhørt telefonsamtaler, der antydede et mere privat forhold mellem Daell og Wassermann: at de var dus og på fornavn. Vidnet forklarede dog også under afhøringen, at hun tilhørte et nationalsocialistisk parti, ligesom hendes ægtefælle desuden var medlem af Dansk Antijødisk Liga. Både Daell og Wassermann afviste at have ført den pågældende private samtale. Wassermann tilføjede med bidende vid: "Hvis det er sandt, som vidnet siger, måtte jeg jo være en stor idiot, hvis jeg først ringede op og præsenterede mig og derefter kaldte direktøren for Palle". Det kunne hun jo have ret i.

Aviserne redegjorde udførligt for den afsluttede procedure. Ingen af de sagsøgte var i øvrigt til stede, men tilstrømningen var så stor, at retshandlingen måtte henlægges til 5. Afdelings retssal, hvor pladsforholdene var bedre. Dørene måtte tilmed stå åbne, så tilhørerne i den tætpakkede gang udenfor også kunne lytte med.

De to sagsøgtes sagførere anlagde forsvaret ganske forskelligt. Fru Eggers' forsvarer argumenterede ikke for frifindelse. Fru Eggers erkendte, at de fremsatte beskyldninger var ubeføjede, og havde forgæves søgt forlig. Hun havde tilsigtet en kamp mod den jødiske race, ikke mod bestemte personer. Eggers' forsvarer hævdede, at sagen slet ikke havde politisk grundlag og burde have været afklaret ved forlig og plæderede med henvisning til fruens fremskredne alder for rettens mildeste straf.

Andersens forsvarer førte tværtimod forsvar med henvisning til de vide rammer for politisk agitation og henviste til de sidste 50 års udstrakte politiske ytringsfrihed. Men herved blev det ikke. Den antisemitiske sag skulle ikke dø i stilhed. Andersens sagfører argumenterede for, at angrebet kun var rettet mod Wassermann, fordi hun var jøde. Han redegjorde derefter for systematikken i *Kamptegnets* angreb på en række fremtrædende mænd, som alle var af jødisk slægt. Midt i en "vidtløftig definition på hel-, halv- og kvartjøder" blev han afbrudt af retsformanden, som indskærpede, at sagen drejede sig om injurier, ikke om agitation. Forsvareren fremlagde derefter et brev fra Andersen til Daells sagfører. I brevet hed det:

"Med hensyn til at påberåbe Dem den mig tidligere overgåede dom angående Mosaisk Troessamfund [dvs. retssagen i 1938] kan jeg selvfølgelig ikke hindre Dem deri, hvis de absolut vil gøre Dem selv umulig i det fremtidige Europa. Jeg gør Dem imidlertid udtrykkeligt opmærksom på, at jødedommen med dens synagoger kun er en international forbryderisk sammensværgelse mod den øvrige menneskehed".

Med denne dokumentation søgte forsvareren formentlig at underbygge påstanden om den politiske agitation og undgå sigtelsen for bagvaskelse. Men Andersen havde ret, situationen *var* ændret siden 1938. Han håbede nok, at den antisemitiske besættelsesmagt direkte eller indirekte ville påvirke udfaldet af søgsmålet, mens en fremtidig nazistisk magtorden ville ophæve og forhåne de tidligere domfældelser mod ham.

Trods den truende tone lod Daells sagfører, højesteretssagfører Oskar Bondo Svane (1899-1987), sig

Karikatur fra Wilfred Petersens nytårshæfte *Raketten* 1942. Selv om tegningen latterliggør Aage H. Andersen og Olga Eggers' metoder, forsyner den Ella Wassermann med en antisemitisk attribut, den krogede, kluntede næse. Det tvetydige signal var karakteristisk for Wilfred Petersen i perioden, hvor den antisemitiske linje var uforandret, mens partiet samtidig førte krig mod konkurrerende nazistiske partier, ikke mindst DNSAP.
 || Det Kgl. Bibliotek

ikke kue. Bondo Svane, der i samtiden var offentligt kendt ikke bare for sine veloplagte procedurer, men også for sit sociale og kulturelle engagement, anerkendte indledningsvist friheden til politisk agitation: *Social-Demokraten* kunne citere ham for udtalelsen, at "Et blad har lov til at kæmpe for nye idéer, men spillets regler må følges, og man må ikke slå *under bælttestedet*". Det kunne forstås på flere måder end bogstaveligt.

Han redegjorde derefter i sin procedure for, hvorfor et udtryk som "jodelakaj" var at anse for en "grov" ringeagtsytring. Udtrykket skulle ses i lyset af *Kamptegnets* læserkreds, for hvem ordet var "et skældsord i begge led. *Jøde* var ikke blot en konstatering, sådan som det er for os andre, men en sigtelse". Det var med andre ord antisemitternes selvforståelse, som skulle lægges til grund for vurderingen af sigtelsernes alvor. Bondo Svane havde omhyggeligt forberedt indlægget om sprogets betydninger og konfererede hyppigt under retssagen med *Den danske Ordbog*. Hans energiske og finurlige proce-

dure fik da også velvilligt spalteplass i pressen, der dagen efter trykte lange referater fra retssagen.

Dommen faldt i Østre Landsret den 15. maj 1942, ifølge *Nationaltidende* i overværelse "af så mange tilhørere, at kun en brøkdel af dem kunne være i retssalen". Sigtelserne om ægteskabsbrud og inkompetent ledelse blev fundet ærekrænkende for både Daell og Wassermann og erklæret fuldkommen grundløse. Andersen blev desuden anset for ansvarlig for sigtelsen i deres fulde omfang og endog for yderligere ringeagtsytringer om Daell og uddybelse af postulatet om ægteskabsbrud. De sigtedes gensidige forsøg på ansvarsforflygtigelse var mislykkedes. Præmisserne fastslog yderligere, at de tiltalte ikke havde rimelig grund til at anse sigtelsen for sande, og de blev derfor begge dømt for bagvaskelse.

Andersen og Eggers blev idømt henholdsvis 80 dages fængsel og 120 dages hæfte. Endvidere blev de dømt til at betale Daell en erstatning på 4.000 kr. og Wassermann en erstatning på 2.000 kr. Det efterlod *Kamptegnet* med en gæld, der i nutidsværdi svarer til omkring 135.000 kr.

Dagspressen havde hidtil været tilbageholdende i deres omtale af injuriernes antisemitiske karakter, men nu fremstod de åbenlyst. Af rettens referat fremgik fx eksplicit ringeagtsytringerne "jødelakaj" og "jødehus". Ligeledes gengav referatet *Kamptegnets* påstand om, at Wassermann begunstigede "sine racefæller". Avisernes reportere reflekterede ikke alle over, hvorfor "jødelakaj" og "jødehus" var injurierende, men de afviste enhver uvedkommende og tysk fjendtlig indflydelse i varehuset. Hidtil havde påstanden om Daells "ægteskabsbrud" og Wassermanns "elskerindestatus" ikke tålt gengivelse i anstændige blade, men denne fremgik nu af præ-

misserne og dermed af pressens referat, eftersom alle sigtelser var erklæret grundløse.

Aviserne var generelt enige om, at sigtelsen for et intimt forhold var det mest graverende i *Kamptegnets* kampagne. Men pressen beskæftigede sig ikke på noget tidspunkt med postulatet om raceskændsel, skønt dette jo var hovedsagen i *Kamptegnets* agitation, hvilket i øvrigt også fremgik af Andersen og Eggers' sagsindlæg. Ingen, der læste avisernes referater, kunne imidlertid være i tvivl om, at sagens kerne var de antisemitiske angreb, skønt ærekrænkelse var retssagens formelle årsag – eller påskud, om man vil. Det var også konklusionen, da historien nåede helt frem til den frie allierede presse i den New York-baserede *Danish Listening Post* i juni 1942.

Dansk ret

Men sagen var langt fra slut. Både Andersen og Eggers appellerede nemlig sagen til Højesteret. Men noget tyder på, at selv Andersen var ved at miste fodfæstet. Dansk Antijødisk Liga henvendte sig således i efteråret 1942 til det tyske gesandtskab og forsøgte at få dommen omstødt. Samtidig modtog Andersen endnu en dom, denne gang ved retten i Nordre Birk, som efter presselovens § 8 idømte Andersen en bøde på 1.000 kr. for ved et møde at have ladet uddele fornærmelige løbesedler. Redaktøren var hårdt presset.

Da den retlige undersøgelse af de sagsøgtes appel blev indledt i eftersommeren 1942, nærede Udenrigsministeriet betænkeligheder. Skønt pressen i dækningen af sagen i Østre Landsret havde udvist forsigtighed i omtalen af det antisemitiske motiv bag injurierne, havde opmærksomheden været nærmest eksplosiv. Pressestormen i 1938 i forbindelse med kravet om, at dommer Gammeltoft skulle vige sit sæde, var næppe ude af erindringen – og var

milevidt fra den danske regerings bestræbelser på at holde spørgsmålet om de danske jøders situation ude af de dansk-tyske forhandlinger. Mens de tyske myndigheder udviste voksende interesse for sagen, efterlod den offentlige opinion ikke nogen tvivl om, at antisemitismen var uacceptabel. Myndighederne skulle manøvrere mellem opinionen og besættelsesmagten. Løsningen var at forsøge at holde sagen ude af den offentlige debat.

Appelsagen blev indledt den 14. oktober 1942. Efter første afhøring meddelte Udenrigsministeriets Pressebureau, at sagen ikke måtte omtales. Imidlertid følte de nationalsocialistiske aviser sig ikke bundet af pressebureauets anvisninger og svælgede i sagens detaljer. Bondo Svane beklagede i sin procedure for Højesteret, at Udenrigsministeriet havde udstedt forbud mod pressens omtale af sagen, og indgav også klage til Udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen. Her påpegede han den forskelsbehandling, der reelt var resultatet af omtaleforbuddet, og fremhævede, at situationen resulterede i ulighed for loven.

Udenrigsministeriet havde dog ikke til hensigt at miste kontrollen med pressens omtale af sagen. Og da slet ikke midt i den alvorlige krise i det dansk-tyske forhold, der var udløst af Christian 10.s ordknappe takketelegram til Hitler i forbindelse med majestætens fødselsdag i september, og som i november førte til tysk magtskifte, hvorefter juristen og SS-generalen Werner Best (1903-1989) blev udnævnt til ny rigsbefuldmægtiget.

Med sagens genoptagelse vågnede *Kamptegnets* bagmænd op til dåd. Allerede i oktober 1942 blev der uddelt gamle numre af *Kamptegnet* i Københavns gader, og i november genoptog bladet agitationen mod Daell og Wassermann. For Aage H. Andersen og Olga Eggers var opgaven at føre bevis

for de injurierende sigtelser. Trumfkortet måtte være at bevise påstanden om et intimt forhold.

Ved det andet retsmøde den 27. oktober fremtrådte nye vidner. Sagsøgte første vidne var "automekaniker A", der optrådte ved retsmødet på vegne af sin syge kone fru A., som havde været veninde med Wassermanns svigerinde og påstod at kende til forholdet mellem Daell og Wassermann. Hr. A. redegjorde på anden – eller snarere tredje – hånd for sin kones malende beskrivelser af parrets angivelige møder til både solbad, tennis og te på Hotel d'Angleterre. Næste vidne var en genganger fra landsretten, telefondamen fra varehuset. Hun havde som bekendt ved landsretten indrømmet at være national-socialist og berettet, at hendes mand var medlem af Dansk Antijødisk Liga. Det nazistiske dagblad *Fædrelandet* kunne rapportere, at få dage efter var hendes mand blevet afskediget fra sin stilling som afdelingschef på tændstikfabrikken Gosch "i hvis ledelse [der] sidder prominente jøder", som vidnet (eller avisen) tilføjede. "Noget lignende var automekaniker A.s hustru udsat for efter et retsmøde for en måneds tid siden, idet også hun mistede sin stilling på firmaet Iwan Lystages Lynlåsfabrik med én dags varsel", hævdede *Fædrelandet*. Endvidere berettede vidnet, at hun havde modtaget fornærmende og truende telefonopringninger såvel som trusselsbreve, "hvori man fra kommunistisk-jødisk side truede med at skyde hele familien, når jøderne kom til magten i Danmark". Ordlyden forekommer noget usandsynlig, men i betragtning af sagens mediebevågenhed er det derimod højst sandsynligt, at hun faktisk modtog trusselsbreve. Dog afviste dommeren en "nærmere belysning af den jødiske indflydelse i tændstikfirmaet".

Forfølgelse og afskedigelse som følge af vidneudsagn i retten – og ikke mindre fordi der her var tale

om nazister – var imidlertid en alvorlig sag såvel juridisk som politisk. Daells sagfører, der også ved Højesteret var Bondo Svane, kontaktede derfor også skyndsomst tændstikfirmaet, som prompte kunne meddele, at den pågældende alene var blevet afskediget på grund af ”udygtighed”.

Retsmødet fortsatte med afhøring af anklagerens vidner, bl.a. frøken Wassermanns svigerinde, som kategorisk benægtede at have udtalt sig til fru A. om sin svigerindes forhold til hr. Daell. Hun kendte i øvrigt slet ikke fru A. og var først blevet præsenteret for hende i retten.

Også på anden måde kom der skred i sagen ved retsmødet. De sagsøgte repræsentant fremlagde, som det hed i *Fædrelandet*, ”afgørende beviser, der helt ville forandre sagens karakter”. Dommeren forsøgte hektisk at bremse balladen ved at afvise at modtage materialet, men situationen var allerede helt ude af dommerens kontrol. *Fædrelandet* var på pletten dagen efter og kunne berette om materialets beskaffenhed. Det bestod af en affotografering af gæstebogen fra Grand Hotel i Odense. Heraf fremgik det, at ”Godsejer Palle Daell” og ”Frk. Ella Wassermann” havde tilbragt en nat på samme hotel. Fotomaterialet dokumenterede, at deres værelser lå umiddelbart over for hinanden på gangen. Endvidere skulle det fremgå af bilagene, at de to havde indfundet sig samtidig på hotellet, og at de var rejst sammen over Storebælt. Forsvareren krævede derfor samtidig, at der blev rejst sigtelse mod Daell og Wassermann for falsk vidneforklaring på baggrund af Daells udtalelse ved et tidligere retsmøde om, ”at han aldrig, i de 27 år han havde været gift, havde foretaget rejser med andre voksne damer end hustru og datter”.

National-Socialisten hævdede stolt, at Aage H. Andersens partikammerater landet over

KAMPTEGNET

Dansk Ugeblad til Kamp for Sandheden

Udgiver: AAGE H. ANDERSEN

Nr. 45 4. Aargang	Abskriftsavgift pr. Aarsal Kr. 3,50 for af- sendt Bevilgning medlems af Medlemskab eller Brevs af Forlaget. Abonnements pr. år 30 Øre	5. NOVEMBER 1942	Forfatter og Redaktør: Dan og Tids Informationsbureau, Indv. 11-12, 1. Etage, Charlottenlund Indv. 11-12, 1. Etage, Charlottenlund 4011 Ansvarshavende Redaktør: Aage H. Andersen	30 Øre
----------------------	---	------------------	---	-----------

Bomben i Daell-Wassermann Sagen

Kamptegnet indgiver Politianmeldelse
mod Jødinden Wassermann og Rotary-
Manden Palle Daell, der intet kender
til Frygt og Racehad

En teknisk Kundtgørelse var det, Omkom
Mogens E. B. Olesen, at udsætte den
jødelske Dagblad af Færdigheden i den
af den voldsomme Rødderne fra Tønder
til Olesen med Voldens i Daell-Was-
ermann-Sagen i denne Appel til Højesteret fra
KAMPTEGNETS Side.

Hvor gamle udsættelsen var det ikke tidligere
indtil Forfatteren ved Læserne.

Fra Olaf Eggert, den tidligere Redaktør af
KAMPTEGNET, der kun kunde være i den
gule Tis, at Redaktionen havde den Forfatter
Færdigheden, og som under Sagen angik var,
at de forfatter Viden og Bevidsthed var
vilde i Anger for Jødelens Magt i den
højeste, havde den forfatter Viden ikke
indtil og på at den forfatter Viden, pro-
dote til midten af den efter Jødelens M-
gten og endte ikke tidligere at rige op i

Sagen. Jeg derved overgik Redaktionskædet,
og tog Sagen DAELL-WASSERMANN og som
en ny Sag, da jeg i mine Betragtninger om at Brev
paa Jødelens WASSERMANN med Ind-
føde.

Det vilde nemlig være uoverkommeligt, at en Chef,
der med paa en nu rige forfatter Fæl med sin
ofte kan og Sagen kært af Jødelens Privet-
skaber (Kr. 100,- med.), at han med alting
havde sig Færd (til Sagen) som med
hæde, alting havde været paa Restauratøren
(til Sagen) med hæde, alting havde sig
som med hæde, ja, var den lufte official
med hæde, at den end ikke havde den
med allet, som derved kan i 2. Forfatter
den DAELL, vilde lægge sig med hæde op til
indkomende Privetkædet, at den Sag blev
hæde, — og at den ikke kært havde den
Færdigheden da angik den nu jødelens K-

Aktuelt!

Tro tegner Hæve paa denne Jødel,
tro tegner Jødel paa hans Ørel.

Af Indholdet:

Dirre Jødelens — Jødelens i Rødderne
Zion Vise fra Krigstidene — Da Jødelens af Danmark fra Dan-
den Siden kan et Alternativ — Nationalismens eller Rødderne
Den religiøse Færd den Jødelens og R. C. Andersen
Cebu Kæ — Da selvende i Læstetide
137 „Gæster“ blev kørt efter 9. April 1940 i en Fæl gjort
til danske Støttere
Øde Heller paa Krigstidene igen — Den smukke Frihed „Danmark“

Danmark for Danskerne

Kamptegnet satte nye standarder for dansk tabloidjournalistik i november 1942 med historien om direktørens og privatsekretærens samtidige ophold på et provinshotel. Selv om Antijødisk Liga havde et beskedent antal medlemmer, leverede et vidtforgrenet netværk af sympatisører oplysninger til bladet, der levede af sladder og rygter.

|| Det Kgl. Bibliotek

havde udført et "smukt stykke arbejde" med fremskaffelsen af beviser – og bladet havde ret. Bon-do Svane kunne i sit indlæg til Højesteret oplyse, at den person, som havde affotograferet gæstebo-gen, tidligere var straffet for dokumentfalsk, og at han efter hotelpersonalets udsagn bar et emblem fra Dansk Antijødisk Liga. Efterfølgende indgav Andersen faktisk politianmeldelse mod Daell og Wassermann for falsk vidnesbyrd. Efter en resolution fra Statsadvokaten for Sjælland den 17. november 1942 blev anmeldelsen henlagt som følge af bevisets stilling – dog først efter at der var blevet foretaget politiafhøringer.

Ved retsmødet den 29. oktober bad Daell og Wassermann om tilladelse til at afgive forklaring om den nye vending i sagen. Begge afviste spekulationerne. De udtalte samstemmende, at mødet var ganske tilfældigt. Daell skulle til dyrskue, frøken Wassermann besøge en ven. Hertil tilføjede dommeren ganske rationelt, at hvis parret havde ønsket et privat stævnemøde, havde det da ikke været en idé at finde et mere diskret sted og ikke hr. Daells faste hotel i provinsbyen?

Ved det afsluttende retsmøde den 6. november var tilhørermængden så overvældende, at dommeren straks beordrede adgangen til de overfyldte tilhørerpladser lukket. *Fædrelandet* anførte, at vidneafhøringerne flere gange udløste "uro og munterhed, og dommeren måtte et par gange true med at lade tilhørerpladserne rydde". Retshandlingen indledtes med en vidneafhøring af fru A., som nu tilbagekaldte en del af sine udtalelser. Selv *Kamptegnet* måtte indrømme, at "fru automekaniker A." måske havde været "noget fantasifuld". Også Wassermanns svigerinde aflagde vidneforklaring og tog ganske afstand fra fru A.s udtalelser, og det

kom ifølge *Fædrelandet* til ”ret heftige sammenstød” mellem de to tidligere veninder.

Forsvareren kunne imidlertid præsentere flere vidner. En hotelportier og en hoteldirektør (i rettens referat kaldtes de dog henholdsvis tjener og hotelforpagter) bidrog med insinuationer om den intime relation mellem direktøren og sekretæren, anskueliggjort gennem Daells forgæves forsøg på tilbage i 1937 at aflægge Wassermann besøg i hendes sommerferie. Portierens udsagn blev mødt af et ”Næh, hvor De lyver!” fra sagsøgerne, hvortil dommeren måtte indskærpe, at den slags adfærd kunne udløse bøder. Også Bondo Svane afbrød afhøringen med en udtalelse om, at han øjeblikkeligt ville indgive politianmeldelse for falsk vidneforklaring.

Dramaet sluttede ikke der.

Midt under retsmødet trådte en uniformeret soldat fra Frikorps Danmark ind i retssalen. Som frivillig i den danske enhed under Waffen-SS var han klædt i tysk uniform med de karakteristiske SS-runer på kravespejlet. Han hilste med udstrakt arm, hvilket ifølge *Kamptegnet* fik Daell til at slå en hånlig latter op, og Bondo Svane anmodede prompte dommeren om at skride ind over for frikorpsmanden for at demonstrere i retslokalet. Han bad endvidere om, at en SS-mand, som havde fulgt retshandlingerne fra bageste række, også måtte blive udvist fra lokalet. Dommeren afviste anmodningen, men understregede, at hvis der skete demonstrationer, ville sagen blive behandlet for lukkede døre.

Derefter afgav frøken Wassermann partsforklaring. Hun imødegik hotelportierens påstande med et – igen ifølge *Kamptegnet* – fnysende: ”Jeg taler ikke med hotelkarle”. Selv set gennem *Kamptegnets* briller var hun tilsyneladende stolt og upåvirket af den megen furore. Efterfølgende måtte Daell og Wassermann fremlægge lommebøger for at doku-

Dansk Antijødisk Liga fik fremstillet postkort med antisemitisk motiv, som blev sendt til jødiske danskere. I juni 1940 fik overrabbiner Max Friediger dette kort med en håndskreven hilsen: "Hagekorsets kamp mod Davidsstjernen nærmer sig sin afslutning; også for Danmark".
 || Rigsarkivet

mentere aftaler – eller rettere fravær af aftaler – i den pågældende periode. Daell vedgik, at han havde forsøgt at aflægge Wassermann besøg. Frøken Wassermanns aftalekalender blev i *Kamptegnet* genstand for kraftige insinuationer om promiskuitet.

Kamptegnets retssagsreporter afsluttede sit referat: "Inde i retslokalet var alt forløbet i ro, men nægtes kan det ikke, at stemningen var stærkt imod jødepigens frække optræden. Da retsmødet var forbi, kom der også udtalelser i den retning, og frøken Wassermann og den modige livjæger hr. Daell lod sig lodse ud ad en bagdør ligesom ved det foregående retsmøde". Også højesteretssagfører Bondo Svane beskriver i sine erindringer den intense og aggressive stemning i retslokalet, hvor tilskuerpladserne var tæt besat af krigsvante soldater fra Frikorps Danmark, der netop i de dage havde orlov i Danmark fra de brutale kampe på Østfronten.

Politiken den 31. marts 1943: "Dusør på 3000 kr. efter hærværk mod Daells Varehus". Frustrationen i nazistiske miljøer over dommen i Daell-Wassermann-sagen fik også et håndfast udtryk. Natten efter dommens dag blev der øvet hærværk mod Daells Varehus. Flere store udstillingsvinduer blev smadret.
|| Statens Avissamling, Det Kgl. Bibliotek

Bondo Svane og hans klienter måtte forlade retsbygningen under politibeskyttelse.

Dommen faldt den 29. marts 1943. Med enstemmig afgørelse stadfæstede Højesteret landsretsdommen og skærpede endog straffen til to gange 80 dages henholdsvis fængsel og hæfte. Sagens samlede omkostninger for Andersen og Eggers var nu på over 10.000 kr.

"Den fornyede bevisførelse har ikke tilvejebragt bestyrkende beviser", skrev *Politiken* efter dommen: "Med tilfredshed har offentligheden modtaget Højesterets afgørelse [...] Det er dermed endnu en gang fastslået, at fænomener af den karakter ikke tolereres af dansk retspleje [...] Den danske befolkning har altid med et sundt instinkt vendt sig mod personlige angreb på mænds og kvinders ære". Sam-

me avis mente også med historisk skråsikkerhed at kunne fastslå, at når smudsige midler bruges ”som led i en politisk kamp, slår sådanne midler tilbage på den politik, der bruger dem. Således har det altid været i dette land”. *Lolland-Falster Social-Demokrat* havde alle allegorierne fremme: ”Som alle ved, kan der selv i den mest velplejede jord komme en ukrudtsplante ind mellem hveden. I det foreliggende tilfælde tilmed en giftig ukrudtsplante, men den præger alligevel ikke hvedemarken som sådan”.

Strengt taget omhandlede retssagen kun mere perifert et egentligt politisk spørgsmål, nemlig sagen om støtte til Finland før og efter Finlands alliance med Tyskland. Den politiske kamp, der derimod blev refereret til, var den antisemitiske og nazistiske propaganda. Andre aviser udskreg sagen som et skoleeksempel på bagvaskelse og fremhævede de ”ualmindelig ondartede personlige angreb”, som gik på påstanden om et intimt forhold mellem Daell og Wassermann.

Det er karakteristisk, at man kunne udlægge essensen i sagen både som personlig ærekrænkelse – herunder ægteskabsbrud – og som et spørgsmål om rammerne for politisk agitation. Spørgsmålet om injurier som propagandamiddel var – og er – en akilleshæl i injurielovgivningen og er også siden blevet et omdrejningspunkt i debatten om racismeparagraffens legitimitet: Bør der gælde udvidet ytringsfrihed i den politiske debat? I 1943 var konklusionen, at nok var det anstødeligt at snage i andre menneskers privatliv som et led i en politisk kamp, men når det skete i antisemitisk form, var grænsen nået.

Det er ikke mindre karakteristisk, at pressen i 1943 fortiede den antisemitiske akse, hvorom alle injurierne drejede. Ordene ”antisemitisme” eller ”jøde” optrådte slet ikke i udtalelserne. Højesteret

Tysk propagandaplakat fra 1943. Den antisemitiske propaganda fortsatte til det sidste i Det Tredje Rige. Her får jøderne i 1943 skylden for krigen og dermed også for de allierede luftangreb, som blev opfattet som "jødisk gengældelse". På dette tidspunkt var millioner af jøder blevet tvangsdeporteret, udsultet og myrdet i det industrialiserede folkedrab, og de, som endnu var i live, var tvunget på flugt og under jorden. Alligevel kunne fantasien om en mægtig jødisk fjende fortsat skabe frygt hjemme og brutalisering ved fronten.

|| Shawshots/Alamy
Stock Photo

henviste ganske vist til præmisserne fra landsretten, men nu var udtrykkene "jødelakaj" og "jødehus" forsvundet fra avisernes referater. Til gengæld var pressen yderst fantasifuld i brugen af eufemismer. På trods af at pressens dækning af sagen var under censur og rensset for udtryk, der antydede sagens rette sammenhæng, lod rettens afgørelse "ikke meget tilbage at ønske i retning af tydelighed", som det hed i *Nationaltidende*.

Racismeparagraffen var heller ikke glemt. I Bondo Svanes skriftlige indlæg til Højesteret henviste sagføreren, som en magisk trylleformular, til paragraffen: "Ganske vist er denne paragraf,

der ifølge paragraf 275 kræver offentlig påtale, nu under krigen ikke blevet håndhævet af påtalemyndigheden og ikke blevet anvendt overfor *Kamptegnet*, men”, fortsatte Bondo Svane, ”paragraf 266 er desuagtet udtryk for den danske rigsdags opfattelse og er gældende dansk ret”. Punktum.

Aviserne vidste ikke, at Bondo Svane indirekte begrundede en domsfældelse med henvisning til racismeparagraffen. Alligevel blev opgøret med *Kamptegnet* tilført national betydning: Den danske befolkning vendte sig mod denne skamplet på dansk presse, og de dømte var for altid stemplet i den danske offentlighed. Dommen over det forhadte *Kamptegnet* var en national sejr.

Sagens efterspil

De tyske besættelsesmyndigheder blev som beskrevet tidligt involveret i sagen, og den nye rigsbefuldmægtigede, Werner Best, overtog sin forgængers irritation og betænkeligheder. 14 dage efter dommen redegjorde Werner Best for sin opfattelse af sagen over for Berlin i et fortroligt notat. Den rigsbefuldmægtigede understregede, at

”tyskernes venner og mange nationalsocialister blandt danskerne har længe været imod bladets linje. De påpeger, at denne form for propaganda ikke egner sig for det danske folks karakter og ikke under nogen omstændigheder kan vække forståelse for jødespørgsmålet i videre kredse i befolkningen”.

Han oplyste dog, at han havde stillet midler til rådighed for *Kamptegnet* til udredning af bøder og sagsomkostninger. Hans råd lød på at standse udgivelsen og at lade den antisemitiske agitation indgå i DNSAP's eget medlemsblad, der heller ikke var henvendt til den almindelige offentlighed. Dermed

kunne man undgå ydmygelsen i en offentlig indrømmelse af bladets fiasko. Og sådan gik det.

Allerede inden Bests anbefalinger nåede den tyske udenrigsministers skrivebord, var *Kamptegnet* ophørt med at udkomme. Tilbage stod imidlertid en gæld på 20.000 kr., som redaktionen umuligt kunne udrede. Best anmodede derfor det tyske udenrigsministerium om midler, da hans kontor ikke var i stand til at dække beløbet. For enhver pris måtte det undgås, at bladets fallit blev offentligt kendt. Mens urolighederne bredte sig landet over i august 1943, regeringen gik af, og Best indledte forberedelserne til aktionen mod de danske jøder, glemte han ikke gentagne gange at rykke Berlin for beløbet. Den 13. september 1943 meddelte gesandtskabet, at gælden var betalt.

Aage H. Andersen forsøgte at få Best til at udvirke en udsættelse af straffesonen på ubestemt tid og anmodede Justitsministeriet om udsættelse af hensyn til sit helbred. Best indvilligede samtidig i, at Andersen rejste til Tyskland – dog kun under forudsætning af, at han ikke fremover blandede sig i indre danske anliggender eller medvirkede til at fremkalde fejlagtige indtryk af situationen i Danmark. I Tyskland blev Andersen ansat i det tyske propagandaministerium, hvor han blev sat til at oversætte antisemitisk litteratur til dansk. Han forlod Danmark den 15. juli 1943.

Den forfatterunderstøttelse, Olga Eggers oppebar på finansloven, var allerede i juni 1942 blevet sat i bero, foreløbigt indtil udfaldet af appelretssagen ved Højesteret. Efter dommen blev understøttelsen indstillet for bestandigt. Eggers rejste under de tyske myndigheders medvirken og opsyn til Tyskland i august 1943, hvor hun arbejdede som tolk.

Ingen af de to kom til at afsone deres domme. Til gengæld opholdt to af landets mest fremtrædende

Personer med tilknytning til Wilfred Petersens parti stod bag antisemitisk hærværk, brandattentater mod synagogen og chikane mod personer af jødisk baggrund. I oktober 1943 forsøgte gruppens folk aktivt at forhindre jøder i at flygte til Sverige. Wilfred Petersen selv blev imidlertid frikendt ved retsopgøret, fordi det lykkedes ham at overbevise retten om, at han ikke havde beordret aktionerne og kun søgt at skade DNSAP.

|| Det Kgl. Bibliotek

antisemitter sig uden for landets grænser, da det tyske politi natten mellem den 1. og 2. oktober 1943 gennemførte aktionen mod de danske jøder.

Paradoksalt nok havde Daell-Wassermann-sagen været med til at levere argumenter for at udskyde spørgsmålet om jødernes status i Danmark. Tyskerne havde forstået, at indgreb over for de danske jøder ville få samarbejdet med danskerne til at bryde sammen, fordi det ville spolere samarbejdets logik og legitimitet. Daell-Wassermann-sagen havde netop præcedens i Østre Landsrets dom i 1938 og i dommene mod Olga Eggers for fornærmelige plakater i Københavns Byret i november 1941 og januar 1942. Desuden kunne Bondo Svane som bekendt henvise til straffelovens racismeparagraf. Når de danske myndigheder overhovedet tillod, at sagen

**I maj 1945 fik hadet til
forræderne frit løb.
Tusindvis af danskere
blev arresteret
og interneret af
modstandsbevægelsen.
Mens interneringerne
formelt skulle beskytte
de mistænkte mod
yderligere repressalier,
fik de ofte karakter
af ydmygende
hævnaktioner.
|| Frihedsmuseet**

blev gennemført, var det endnu et udtryk for, at den danske stat havde vilje til at bremse racismen. Pressens dækning efterlod da heller ikke nogen tvivl om, at den racistiske antisemitisme var uacceptabel i den danske offentlighed. Jøderne var urørlige i Danmark.

Men Best var under stigende pres fra Berlin for at gennemføre antisemitisk politik også i Danmark. Jødernes situation var et politisk problem. Det blev løst, da samarbejdspolitikken brød sammen den 29. august 1943.

P.M. Daell blev arresteret af tysk politi i oktober 1944 under mistanke for at støtte modstandsbevægelsen. Da han to måneder senere blev løsladt, flygtede han til Sverige. Tyskernes mistænksomhed var imidlertid velbegrundet, idet Daell kanaliserede betydelige beløb over i det illegale arbejde. Han fortsatte sit engagement til fordel for modstandskampen og tog i 1945 initiativ til etablering af Friheds-

fonden til støtte for besættelsestidens ofre. Han var fondens formand i 25 år.

Ella Wassermann flygtede til Sverige og ankom i sikkerhed i Helsingborg den 4. oktober 1943. Efter krigen vendte hun tilbage til København og blev ansat i Udenrigsministeriet. Hun ville aldrig tale om retssagen. Ikke mindst bagefter blev det klart, hvor modig og enestående hun var. En jødisk kvinde, der tog kampen op med antisemitismen, mens den nazistiske besættelsesmagt gennemførte det mest systematiske og hæmningsløse folkedrab i historien.

Retsopgør

Under den tyske besættelse blev racismeparagraffen reduceret til en skyggeparagraf, der nok var baggrund for myndighedernes ageren, men ikke et juridisk redskab, der gav grundlag for retsforfølgelse. I stedet var myndighederne henvist til at bekæmpe antisemitismen med de midler, der også før besættelsen havde vist sig anvendelige: politivedtægtens bestemmelser om forstyrrelse af den offentlige orden, presselovens afsnit om uanstændig forulempelse og retssager om individuel ærekrænkelse.

Myndighederne havde søgt en balancegang, der stressede antisemitterne, tilfredsstillede folkeopinionen og forhindrede offentlig uro, og som samtidig ikke gav nazisterne lejlighed til at påpege situationens ironi: at danske myndigheder forfulgte antisemitter, mens landet var besat af en erklæret antisemitisk magt. Det lykkedes i sidste ende, fordi den tyske ledelse i Danmark var enig i strategien: at bevare status quo.

Den 5. maj 1945 var linedansen endelig slut. Justitsministeriet stod nu over for en ny og altopslugende opgave: at forberede et retsopgør med dem, som havde svigtet deres land under den tyske

besættelse. Det straffelovstillæg, som blev resultatet af politikernes og modstandsbevægelsens forhandlinger, var et knæfald for modstandsbevægelsens synspunkter og for den hadske folkestemning mod landsforræderne. Men på ét overset punkt var retsopgøret en oprejsning til myndighedernes stædige forsøg på at bremse antisemitismen før såvel som under besættelsen.

Grundlaget for retsopgøret var et straffelovstillæg, der genindførte dødsstraffen i Danmark og havde tilbagevirkende kraft over for politiske handlinger, der i princippet havde været lovlige under besættelsen. Først og fremmest skulle straffelovstillægget ramme militær- og politimæssig tjeneste for besættelsesmagten, drab, vold og stikkeri, men også politisk samarbejde og propaganda, der havde været til tyskernes fordel. Straffelovstillægget indeholder § 8 og 9 om skærpet straf for forbrydelser, der også under besættelsen var strafbare efter den almindelige straffelov. Af § 8 fremgår, at den, der for at fremme tyske interesser havde foretaget en handling, der var strafbar efter borgerlig straffelov, straffes med fængsel og under særlige omstændigheder med livsstraf. I § 9 fastslås det, at en sådan overtrædelse af straffeloven straffes med fængsel, hvis den anklagede bar tysk uniform eller på anden måde legitimerede sig som tilhørende besættelsesmagten eller i øvrigt på "groft anstødelig vis" udnyttede de særlige forhold under besættelsen. Antisemitisk virksomhed havde været strafbar siden 1939, og det blev nu efter straffelovstillægget en skærpende omstændighed for de tiltalte antisemitter.

Racismeparagraffen kom endelig i anvendelse.

Aage H. Andersen blev arresteret umiddelbart efter befrielsen den 5. maj. Han var blevet en så notorisk offentligt kendt person, at den legendariske journalist Gunnar Nu Hansen (1905-1993) var til

stede for at dække anholdelsen for radioen. Andersen var vendt tilbage til Danmark i januar 1944 og fandt nyt virke i Schalburgkorpset, en dansk milits, der skulle understøtte den tyske besættelsesmagt. Han blev leder af korpsets såkaldte afdeling for racespørgsmål og udgav bladet *Racetjenesten*, der fortsatte *Kamptegnets* linje. Andersen blev under retsopgøret tiltalt for lederskabet af NSAP og Dansk Antijødisk Liga og for tysk polititjeneste i Schalburgkorpset. Han fastholdt sin antisemitiske verdensanskuelse ved retssagen, men benægtede, at han havde ønsket, at jøderne skulle udryddes eller deporteres. Desuden blev han tiltalt efter racismeparagraffen for agitationen i *Kamptegnet* og senere i *Racetjenesten*. Myndighederne havde heller ikke glemmt Daell-Wassermann-sagen og medtog en sigtelse for hans forsøg på at få de tyske myndigheder til at udvirke strafudsættelse i sagen.

I august 1947 blev Andersen ved Københavns Byret idømt otte års fængsel og tab af borgerlige rettigheder for bestandigt. Hos rigsadvokaten vurderede man, at dommen var "latterlig mild", men måtte også erkende, at Andersen var bortrejst under jødeaktionen. Han havde ikke samarbejdet med det tyske politi.

Imidlertid skærpede Østre Landsret i februar 1948 dommen til ti års fængsel, skønt retten frifandt Andersen for at have medvirket til strafudsættelsen og ikke fandt, at tjenesten under Schalburgkorpset var af politimæssig karakter. Andersen afsonede kun knap 1½ år efter dommen, idet han blev løsladt i anledning af grundlovsdag i 1949. Han gjorde sig siden aldrig bemærket i det politiske liv og levede en stilfærdig tilværelse som privat sproglærer frem til sin død i 1968.

Olga Eggers blev under tilsvarende mediebevågenhed arresteret den 5. maj. Hun var vendt

Olga Eggerts' sindelagsskift og fortid som "Jødeven" blev en fast bestanddel af pressens konfrontationskurs med dansk antisemitisme under besættelsen. Tonen var rå og uforsonlig, også efter befrielsen. Pressefotografer var til stede både under hendes arrestation den 5. maj 1945 og her i Vestre Fængsel, hvor hun var interneret frem til sin pludselige død få dage efter.
|| Ritzau Scanpix

tilbage til Danmark i begyndelsen af 1944, hvor hun fik kortvarig ansættelse ved den nazistiske avis *Fædrelandet*. Inden der kunne rejses sigtelse imod hende, døde hun dog på Vestre Fængsels sygeafdeling den 17. maj 1945, efter det officielt oplyste af et hjerteslag. Rygtet lyder i stedet, at hun døde efter følgerne af et fald på en trappe. Et fald, der ikke var et tilfældigt uheld.

I et anklageskrift mod Eggerts ville der sandsynligvis være blevet rejst tiltale efter racismeparagraffen, ligesom hendes virke ville være at anse for tysk propagandatjeneste. Ligesom i Andersens sag ville Eggerts antagelig været blevet sigtet for gennem de tyske myndigheder at have forsøgt at udvirke strafudsættelse af Daell-Wassermann-dommen. Andersen blev dog i sidste ende frikendt for dette forhold. I modsætning til ham og andre mænd i det antisemitiske miljø kunne Eggerts ikke tiltales for korps- eller polititjeneste, et forhold, der udløste årelange fængselsstraffe, ligesom hun tilsyneladende indstillede den politiske virksomhed i sommeren 1944. På grund af hendes fremtrædende rolle i offentligheden ville en retssag dog sandsynligvis være endt i en flerårig fængselsdom.

Talrige andre personer i inderkredsen af det danske antisemitiske miljø blev dømt efter racismeparagraffen under retsopgøret. Det var desuden en skærpende omstændighed, at Udenrigsministeriets Pressebureau *under* besættelsen i flere tilfælde havde påpeget, at de overtrådte straffeloven. Deres antisemitiske virksomhed var imidlertid ikke det eneste strafbare forhold, idet mange som nævnt havde fulgt Andersen over i Schalburgkorpset, hvorfor de blev dømt for korps- og polititjeneste for besættelsesmagten. Selv de antisemitter – som Andersen selv – som blev frikendt for polititjeneste i korpset, blev i stedet dømt for tysk propagandavirksomhed.

Forfatteren Harald Bergstedt var kendt og elsket for sine digte allerede i sin samtid og havde lagt et livslangt engagement i arbejderbevægelsen, bl.a. som skribent på *Social-Demokraten*. Efter den tyske besættelse blev han først ansat på det nazistiske dagblad *Fædrelandet* og siden i 1942 medlem af DNSAP. Når der gøres forsøg på at redde Bergstedts eftermæle, fortolkes hans politiske valg som i bedste fald naivt, i værste fald opportunistisk.
|| Holger Damgaard/
Ritzau Scanpix

Der er altså ikke et eneste eksempel på personer, der *kun* blev dømt efter racismeparagraffen. I samtlige tilfælde blev den antisemitiske virksomhed bedømt og straffet efter både § 266 b og straf-felovstillæggets § 16, der handlede om fremme af tyske interesser ved råd og dåd. Den antisemitiske agitation blev altså betragtet som samarbejde med besættelsesmagten og derfor landsforræderisk.

Ved pådømmelse efter racismeparagraffen blev det anset for en skærpende omstændighed, hvis agitationen havde omfattet angreb på *navngivne* enkeltpersoner, mens det derimod virkede formildende eller kunne føre til frikendelse, at agitationen var sket ved lukkede møder.

Karakteren af den antisemitiske agitation blev også tillagt betydning ved retsopgøret. En af DNSAP's prominente skribenter på *Fædrelandet*, forfatteren Harald Bergstedt (1877-1965), der havde skrevet antisemitiske artikler til avisen, blev således *ikke* dømt for antisemitisk agitation ved retsopgøret. Han var faktisk tiltalt efter racismeparagraffen, men blev frifundet. Det hedder i domsudskriften fra Københavns Byret:

”Artiklerne er i det store og hele holdt i en rolig og behersket tone, og hovedanklagen mod jøderne går på, at disse ikke har formået at assimilere sig med de folk, blandt hvilke de slog sig ned. Tiltaltes formål med artiklerne har utvivlsomt været at retfærdiggøre sin egen overgang til det nationalsocialistiske parti og derved tilkendegive tilslutning til dette partis program, og om end der enkelte steder i artiklerne indeholdes ubegrundede angreb og udfald mod jøderne i almindelighed, må retten dog nære overvejende betænkeligheder ved at statuere, at tiltalte har haft til hensigt at ophidse til had mod jøderne, hvorfor tiltalte vil være at frifinde for tiltalen for overtrædelse af straffelovens § 266 b”.

Bergstedt havde altså nok været opportunistisk, men mådeholden og lunken i sin antisemitisme, og hans udfald havde da også kun momentvis racebiologisk karakter. Alligevel vurderede retten, at Bergstedts artikler var et forsvar for den nazistiske antisemitisme og dermed også propaganda til fordel for besættelsesmagten. Bergstedts antisemitisme var altså ikke selvstændigt strafbar efter racismeparagraffen, men blev betragtet som kollaboration. Han blev idømt to års fængsel og ekskluderet af forfatterforeningen. Helt frem til 1963 var hans elskede

sange, der tæller "Solen er så rød, mor" og "Jeg ved en lærkerede", bandlyst i Danmarks Radio.

Racisme var da heller ikke tilstrækkelig grund til at blive dømt under retsopgøret. Den national-konservative litterat Harald Nielsen (1879-1957), der havde udgivet antisemitiske pjecer under den tyske besættelse, blev arresteret den 6. maj 1945. Efter et par ugers internering blev han løsladt med papir på ikke at have bedrevet unational virksomhed eller landsforræderi. Han havde ikke været medlem af et nazistisk parti eller skrevet i erklærede nazistiske blade.

Når Harald Nielsen i efterkrigstiden blev betragtet som "litterær værnemager" og hans skrifter sammenlignet med "den plumpeste jødehetz à la *Kamptegnet*", skyldtes det, at hans skrifter både i indhold og form var racistiske og paranoide, og de dehumaniserede jøder på en måde, som kan genfindes i *Kamptegnets* spalter. Hans antisemitiske agitation antog tilmed politisk form, da Nielsen pegede på konkrete politiske og sociale løsninger på det såkaldte jødeproblem. Desuden var Niensens retorik ikke fri for den vulgaritet og de seksuelle associationer, som var *Kamptegnets* varemærke.

Nazisterne og Harald Nielsen havde både ord og visioner til fælles, og han blev utvivlsomt interneret i den tro, at man ville finde de konkrete eksempler på landsskadelig virksomhed, man forestillede sig ville være konsekvensen af hans ord. Der var imidlertid ingen handlinger, kun ord. De blev ikke anset for en overtrædelse hverken af racismeparagraffen eller straffelovstillægget. Tilsvarende ord havde dømt Aage H. Andersen og ligestillede i 1930'erne og ved retsopgøret, men at Harald Nielsen ikke blev sigtet, vidner om fortolkningen af racismeparagraffens hensigt: at straffe nazismen.

Etableringen af De Forenede Nationer (FN) og UNESCO har spillet en afgørende rolle for paradigmeskiftet i synet på race og racisme efter krigens afslutning. Danmark tilsluttede sig FN i 1945 og har helhjertet engageret sig i organisationens arbejde. Her taler kong Frederik 9. ved FN's generalforsamling i 1961. Dronningen ses ved hans side.

|| UP/Ritzau Scanpix

Arv

Race

I foråret 1945 fik den allierede presse – og den illegale herhjemme – de første officielle rapporter om de nazistiske koncentrationslejre, i takt med at den sovjetiske hær nåede frem til de østligt beliggende lejre. Majdanek og Auschwitz kom for altid til at stå som skamstøtter i menneskehedens historie. Nu blev det klart, at nazisterne havde gennemført systematisk udryddelse af mennesker, ikke bare gennem tvangsarbejde og sult, men gennem industrialiseret massedrab. Senere fulgte de vestallierede troppers befrielse af koncentrationslejrene Dachau, Buchenwald og ikke mindst Bergen-Belsen, hvorfra filmoptagelser af bjerge af menneskelig og udsultede, skeletlignende skikkelser, der blev kendt som muselmænd, gik verden rundt. Billederne satte sig fast på nethinden og blev bestemmende for generationer af menneskers erkendelse af racebegrebets og racismens forfærdende konsekvenser.

Det var ikke altid tydeligt i pressens gengivelser, at en stor del af ofre var jøder, og at jøder var ofre for en særlig og systematisk forfølgelse. Retsopgøret med nazismens gerningsmænd, bl.a. ved Nürnbergprocesserne 1945-49, og de politiske følger af verdenskrigen, etableringen af De Forenede Nationer (FN) og United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), betød dog øget fokus på de racistiske forbrydelser. Antisemitismen og racismen blev miskrediteret, og begreberne blev politiske skældsord. De er på en og samme tid uløseligt forbundet med en historisk fortid, men

Den kontroversielle politiker Mogens Glistrup (1926-2008) holdt tale den 1. maj 1992 i Fælledparken, hvor han flere gange var blevet svinet til med maling og rådne æg, men denne gang var han forberedt. Et par tro væbnere med tennisketsjere smider kasteskytset retur. Mogens Glistrup blev dømt efter racismeparagraffen to gange, i 1998 og 2000. || Jørgen Jessen/Nf-Nf/Ritzau Scanpix

også hverdagsord, der ikke har en fast eller fastslået definition.

I 1950 udstedte UNESCO en erklæring om racebegrebet, som fastslog, at der ikke gives nogen videnskabelig begrundelse for racisme og racediskrimination. Oplysning om racismens og raceteoriernes vildfarelse var fra starten et centralt element i UNESCO's arbejde, og hensigten var at skandalisere brugen af racebegrebet. Samme år besluttede FN i omtalen af minoritetssager at erstatte begrebet "raceminoritet" med "etnisk minoritet", fordi klassificeringen af såkaldte racemæssige grupper netop ikke var baseret på videnskabelige konklusioner. Nutidens udtryk "etnisk gruppe" rummer både fysiske, kulturelle og historiske karakteristika, mens

”race” i bedste fald refererer til arvelige fysiske træk, i værste fald også arvelige mentale evner.

Danmark var godt med. I relativ ubemærkethed fik Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1953 en lille tilføjelse. Den nye grundlovs § 70 lød:

”Ingen kan på grund af sin trosbekendelse *eller afstamning* berøves adgang til den fulde nydelse af borgerlige og politiske rettigheder eller unddrage sig opfyldelsen af nogen almindelig borgerpligt”.

Den konservative Karl Olsen (1908-1989) anførte ved folketingsdebatten om Grundloven den 27. februar 1953:

”Ved indførelsen af ordet ’afstamning’, som det er foreslået, grundlovfæstes et for dansk tankegang selvfølgeligt demokratisk synspunkt, som vel allerede på anden vis rummes i vor nugældende Grundlov, men som udvalgsflertallet har ønsket medtaget under hensyn til, at raceforfølgelsen nu så få år efter, at nazismen er slået ned, rejser sig med styrke ude i forskellige europæiske lande”.

Kun otte år efter verdenskrigens afslutning grundlovssikrede Danmark således det demokratiske princip om ligeberettigelse og menneskelig værdighed.

FN's konvention om afskaffelse af alle former for racediskrimination blev vedtaget af FN's generalforsamling den 21. december 1965. Racediskriminationskonventionen trådte i kraft den 4. januar 1969 og er siden ratificeret af 182 stater, herunder Danmark. Konventionen forpligter staterne til at fordømme og kriminalisere propaganda og organisationer, som bygger på idéer eller tanker om racemæssig overlegenhed eller racehad.

I forbindelse med Danmarks tiltrædelse af FN's konvention undergik racismeparagraffen en række ændringer. Ordlyden af § 266 b er i dag:

”Den, der offentligt eller med forsæt til udbredelse i en videre kreds fremsætter udtalelse eller anden meddelelse, ved hvilken en gruppe af personer trues, forhånes eller nedværdiges på grund af sin race, hudfarve, nationale eller etniske oprindelse, tro eller seksuelle orientering, straffes med bøde, hæfte eller fængsel indtil 2 år”.

Paragraffens nuværende udformning stammer fra 1971, mens ordene ”... eller seksuelle orientering” blev tilføjet i 1987 efter et lovforslag fra Socialistisk Folkeparti. I skrivende stund overvejes det, om paragraffen skal forsynes med endnu en tilføjelse om kønsidentitet.

Med den nuværende formulering honorerer Danmark i dag sine forpligtelser ikke kun i forhold til FN's Racediskriminationskonvention, men også i forhold til EU's rammeafgørelse om bekæmpelse af racisme og fremmedhad, der blev vedtaget i 2008.

Det er på flere måder bemærkelsesværdigt, at racebegrebet først blev introduceret i dansk lovgivning, 32 år efter at racismeparagraffen blev indført.

I 1939 forkastede lovgiverne racebegrebet, fordi det var forbundet med for megen usikkerhed. Den usikkerhed var mildt sagt ikke blevet mindre i 1971. ”Race” var nok stadig en del af hverdags sproget, men i videnskabens verden var man gået bort fra at klassificere mennesker på baggrund af en forestilling om fælles, nedarvede egenskaber. Det var den konklusion, som Steincke og regeringen foregreb, da de i stedet valgte udtrykket ”afstamning”. De havde som bekendt også fulgt, hvordan debatten om dommer Gammeltoft i januar 1938 afspejlede, at det

for mange ikke var helt let at skelne mellem familieslægtskab og racetilhørsforhold.

Racismeparagraffen var – og er – ret besat ikke en paragraf, der straffer racisme. Det er ikke racistiske synspunkter som sådan, der kriminaliseres med paragraffen, men derimod racistiske ytringer, der er forhånende, nedværdigende og truende. Det er altså ikke den racistiske *holdning*, men *formen*, som er strafbar. Paragraffen retter sig desuden kun mod sådanne udtalelser i det offentlige rum, *ikke* mod synspunkter, der udveksles i private samtaler. Paragraffen gør det således ikke strafbart at være racist. Desuden har paragraffen altid været beregnet til at beskytte andre grupper end dem, som blev defineret som en ”race”. Den oprindelige formulering fra 1939 omfattede foruden afstamning også tro og statsborgerforhold.

Hvis paragraffen skulle kriminalisere racisme, ville det kræve en universelt anerkendt definition på racisme. En sådan findes ikke. På dansk blev begrebet først almindeligt i brug i 1960’erne, og det forbindes stadig med den nazistiske raceideologi, altså med den biologiske racisme. Af samme grund har Højesteret så sent som i 2003 principielt anerkendt, at det derfor kan være ærekrænkende at blive kaldt racist. Den konkrete sag var anlagt af daværende formand for Dansk Folkeparti Pia Kjærsgaard (1947-), som fandt det ærekrænkende, at hendes udtalelser blev kaldt racistiske. Højesteret afgjorde dog, at der ikke var tale om injurier, fordi sprogbrugen havde forandret sig. Racismebegrebet omfattede foruden den nazistiske racelære også betydninger som raceoverlegenhed, forskelsbehandling og undertrykkelse af grupper af mennesker, som – ifølge Dansk Sprognævns definition – ”godt kan være af samme race som en selv”. Som det ses, gav racebegrebet stadig over 60 år senere anledning

til kvaler omkring definitionen. Pia Kjærsgaards synspunkter lå imidlertid ifølge Højesteret inden for denne sidstnævnte, bredere betydning, hvorfor det at karakterisere dem som racistiske ikke var grundløst.

Kernen i det racistiske argument: at etniske grupper tilskrives negative, nedarvede og uforanderlige egenskaber, der umuliggør integration og fredelig sameksistens, forsvinder ikke, selv om vi har gjort op med racetænkningen. Med racens forsvinden kan man tale om racisme, når etnicitet opfattes som uforanderlig – eller svært foranderlig – og forstås hierarkisk. Kultur spiller da den samme rolle som race. Amerikanske sociologer understreger denne forskel ved at benytte udtryk som ”kulturel racisme” eller ”nyracisme”, som betegnelser for diskrimination på basis af kriterier, der er beslægtet med ”race”, dvs. ens nationale og etniske oprindelse. Denne udvidelse indgår udtrykkeligt i § 266 b's nuværende formulering, men faktisk lå denne betydning også indirekte i den oprindelige formulering fra 1939. Det handlede dengang som nu om at beskytte mennesker mod forfølgelse som følge af forestillinger om det anderledes, forestillinger om egenskaber og adfærd, som ofte påtvinges dem, som er anderledes, i kraft af generaliseringer, fordomme og indimellem ren og skær fantasi.

Falske rygter

Med den nye formulering i 1971 forsvandt K.K. Steinckes oprindelige formulering om ”udspredelse af falske rygter eller beskyldninger”. Hvis Danmark skulle leve op til FN's konvention, kunne man ikke fastholde en forudsætning om, at udtalelsen skal være urigtig. Men netop den formulering var da også paragraffens akilleshæl. Faktisk havde den konservative ordfører Oluf J. Skjerbæk (1885-1979),

der selv var jurist, ved straffelovens første behandling i Folketinget i marts 1939 påpeget denne svaghed. Han anbefalede, at paragraffen blev formuleret på en måde, så

”også ophidselse på anden måde end netop ved udspreldelse af falske rygter eller beskyldninger kunne rammes [...] man kan i alt fald meget vel agitere imod en bestemt befolkningsdel, sådan som er beskrevet her, uden just at benytte falske rygter eller beskyldninger”.

Max Friediger var født i Budapest og uddannet i Berlin inden for den ortodokse tradition og blev overrabbiner ved Det Mosaiske Troessamfund i København i 1920. I oktober 1943 blev han sammen med sin søn deporteret til ghettoen Theresienstadt. Han overlevede fangenskabet, men døde svækket af sygdom, han havde pådraget sig i ghettoen, i 1947. Her ses han ved genindvielsen af Københavns synagoge.
|| Douglas William/
Ritzau Scanpix

Steincke henviste dengang en sådan diskussion til udvalgsbehandling, men han mente nok, at paragraffen var rigtigt afgrænset. Professor i strafferet ved Københavns Universitet Oluf H. Krabbe (1872-1951) anbefalede tilsvarende i et høringssvar, at formuleringen ændredes til "ubeviselige anbringender", idet "falsk" måtte betyde "beviseligt usande". Justitsministeriet fandt nu ikke grund til at ændre forslaget. Der kom som bekendt heller ingen ændringer.

Justitsministeriet havde ellers identificeret problemet. Det var en tilbagevendende bekymring i forbindelse med ministeriets overvågning af antisemitternes udgivelser, at "rigtigheden af en mængde af de i pjecen fremsatte påstande [er] umulig at kontrollere".

Under retssagen i 1937 blev overrabbiner ved Københavns synagoge Max Friediger indkaldt for at imødegå Aage H. Andersens beskyldninger mod den jødiske religion. Aviserne citerede flittigt Friedigers erklæring om, "at jøderne i det land, de har bosat sig i, overalt retter sig fuldkommen selvfølgelig og naturnødvendigt efter landets love". Men i bund og grund handlede det om, at jøderne skulle forsvare sig, og at de skulle modbevise de antisemitiske påstande. Det gav flere problemer. For det første er der i sagens natur vanskeligheder ved at skulle modbevise eksistensen af fantasier og hemmelige sammensværgelser som den, der fremstilles i *Zions Viser Protokoller*. På samme måde er raceteorier og racisme fantasifostre, som end ikke generationers forskning og oplysning helt har kunnet udrydde. For det andet var antisemitternes agitation udtryk for en fjendtlig, men ofte særdeles bogstavelig fortolkning af de jødiske skrifter. Det var let nok at tilbagevise fejlцитater eller steder, hvor citater var løsrevet fra sammenhængen, men fortolkningen

af visse oprindelige forskrifter i bl.a. *Talmud* var et blødt punkt, hvor antisemitterne kunne føre kniven ind. *Talmud* er en samling af udlægninger og diskussioner af *Torahens*, dvs. Mosebøgernes, love. De menes at være nedskrevet mellem år 200 og 500 e.Kr., men bygger på en endnu ældre mundtlig tradition. *Talmud* har teoretisk samme autoritet som Biblen har i kristendommen, men både Biblens og *Talmuds* forskrifter har historisk været genstand for talrige omfortolkninger. Jødiske samfund er heller ikke indbyrdes enige om fortolkningen, hvorfor der findes konservative, ortodokse og reformerte menigheder, ligesom mange jøder dengang som nu nærer et kulturelt snarere end religiøst forhold til traditionen. Hertil kommer, at mange af de af nazismen definerede ”jøder” end ikke havde et forhold til deres religiøse eller kulturelle baggrund. Antisemitterne ignorerede imidlertid både denne mangfoldighed og jødedommens historiske udvikling.

I 2011 stillede en række folketingspolitikere fra Dansk Folkeparti et forslag om ændring af straffeloven, der fjede et nyt stk. 2 til § 266 b:

”Udtalelsen eller meddelelsen er dog straffri uanset sin form, såfremt den er sand eller fremsætteren havde rimelig grund til at anse den som dækkende for de faktiske forhold eller denne var provokeret til at fremsætte den”.

Formålet med forslaget var at sikre, at udsagn kun skulle kunne straffes, hvis de indebar bevidste usandheder, således at den hårde og unuancerede retorik, som fremelskes i et flygtigt og utålmodigt mediebillede, skulle gå fri. Udtalelser, der er ”objektivt sande”, uanset om de har krænkende karakter, skulle således være fritaget fra straf.

Forslaget ville i realiteten genindføre de "falske rygter eller beskyldninger". I så fald ville det være de truede og forhåned, som igen skulle bevise, at der var tale om falske påstande. Retsforfølgelse af racistiske ytringer ville derfor ende i en diskussion om nedværdigende *sigtelser*, dvs. beskyldninger om faktiske forhold, der kan bevises. I Daell-Wassermann-sagen i 1942-43, der formelt ikke handlede om antisemitisk forfølgelse, men var anlagt som en sag om ærekrænkelse, var det unægtelig lettere at modbevise sigtelsen om utroskab, end det var at forklare, hvordan og hvorfor *Kamptegnets* sprogbrug var ringeagtstytringer – eller "værdidomme", som det hedder i juridisk sprogbrug i dag. Sammenholdes retssagen i 1937-38 med Daell-Wassermann-sagen, var det også åbenbart lettere at få de sigtede dømt for bagvaskelse, når der var tale om konkrete sigtelser. Men vores sprog, herunder den sprogbrug, vi benytter for at forhåne og nedgøre andre, rummer ikke objektive sandheder. Det skal altid forstås i sin konkrete og historiske sammenhæng. Genintroduceres kravet om sandhedsbevis i racismeparagraffen, vil udfordringen igen være at modbevise hemmelige konspirationer og aktualiteten i 1.500 år gamle leveregler. Lovforslaget blev forkastet. Det ville som nævnt forhindre Danmark i at leve op til FN's Racediskriminationskonvention.

Ekko

Racismeparagraffen er et paradoks. Den er udtryk for, at vi som samfund accepterer, at en grundlæggende demokratisk rettighed, nemlig ytringsfriheden, indskrænkes for at befæste demokratiets værdier om ligeberettigelse, værdighed, social fred og sikkerhed. Det er åbenlyst ud fra den historiske sammenhæng, hvori paragraffen blev til, at den også er møntet på at sikre vores fælles fred og sikkerhed,

da det vigtigste redskab til at bremse antisemitterne før paragraffens indførelse var politivedtægtens bestemmelser om offentlig orden. Det er også dette hensyn til samfundsordenen, som begrundet, at paragraffen kræver offentlig påtale, altså at det er den offentlige anklagemyndighed, som afgør, om der skal rejses en sag. Der skal således være et påtrængende samfundsmæssigt behov som begrundelse for indgreb i ytringsfriheden.

Racismeparagraffen blev kun sjældent benyttet frem til 1990'erne. Myndighederne var tilbageholdende med at anvende paragraffen, selv over for skrifter, som var genoptryk fra 1930'erne. Fx opgav anklagemyndigheden i 1987 at rejse tiltale mod DNSB for genudgivelse af *Zions Vises Protokoller*. I perioden fra paragraffens revision i 1971 frem til år 2000 er det samlede antal næppe over 10 domme. Fra 2000 og frem til 2011 blev der i gennemsnit afsagt tre domme om året.

Men derefter er antallet af domme steget betydeligt: Alene over en fireårig periode fra 2012-15 blev der gennemført 31 retssager. Langt de fleste domme lød på bøder, enkelte på en advarsel eller ubetinget fængsel.

I 1980'erne og 90'erne blev paragraffen i høj grad anvendt over for nynazistiske og højreradikale grupper, der fortsat rettede deres fjendtlighed mod jøder. Det stigende antal domme siden årtusindeskiftet er derimod udtryk for, at paragraffen inddrages i kampen om grænserne for den offentlige debat om flygtninge og indvandrere fra muslimske lande. Debatten er stærkt polariseret mellem to uforsonlige fløje: Den ene hævder retten til en fri og bramfri debat. Den anden er bekymret for de følelsesmæssige og sociale konsekvenser af en rå og konfrontatorisk tone. Men den øgede brug af paragraffen

I 2002 blev Fadi Abdel Latif (1971-), talsmand for det fundamentalistiske muslimske parti Hizb-ut-Tahrir, idømt 60 dages betinget fængsel for en løbeseddel, der bl.a. indeholdt teksten: "Og dræb dem, hvor end I finder dem, og fordriv dem, hvorfra de fordrev jer" foruden en række forhånende påstande om jøder. Dommen var iøjnefaldende, ikke alene fordi den var så hård, som den var, men fordi den demonstrerede, at racismeparagraffen fortsat er et vigtigt værn om jøders sikkerhed.

|| Kristian Brasen/
Ritzau Scanpix

skyldes også, at retssystemet bruges til at definere grænserne mellem private og offentlige udsagn.

Racismeparagraffens formål var at ramme offentlig agitation, hvorfor trykte udsagn og den potentielle modtagerskares størrelse blev fremhævet i den oprindelige ordlyd. Paragraffens fædre vidste, hvem den var rettet imod. Den skulle bremse og helst stoppe den strøm af antisemitisk propaganda, der blev trykt og offentliggjort af nazistiske grupper. Men hvad er racismeparagraffens rækkevidde, hvis de nedladende og truende udsagn ikke er trykt og offentliggjort i traditionel forstand?

I 1998 blev der afsagt en historisk dom efter racismeparagraffen, da tidligere gymnasielærer Bo Warming (1946-2012) blev idømt en bøde på 2.000 kr. for antisemitiske og antimuslimske udsagn, der optrådte på hans egen hjemmeside på internettet. Det var første gang, at der faldt dom i en sag om udtalelser på nettet. Warming var på daværende tids-

punkt medlem af Fremskridtspartiet, og retten fandt – trods det nye medie – ikke grund til at betvivle, at han havde forsæt om at udbrede sine udtalelser til et større kreds.

Siden er der truffet principiel afgørelse i sager, hvor også personer uden formel tilknytning til politiske partier er blevet dømt for racistiske udtalelser i internetfora. I 2011 blev en 30-årig mand fx idømt 20 dagbøder à 200 kroner for forhånelser og trusler mod personer med arabisk og tyrkisk baggrund i et online chatforum for teenagere. Her havde han bl.a. brugt udtrykkene ”sorte bøsserøve”, ”svage perker bumser” og truet med eksplicitte voldshandlinger. Det var ikke en formildende omstændighed, at han selv forklarede, at han var beruset, da han skrev indlæggene.

Det øgede antal domme skal desuden ses i lyset af de sociale mediers fremvækst og den aggressive tone, der ofte præger disse. I 2017 blev der således afsagt dom i samlet 15 sager efter § 266 b, hvoraf 11 angik udtalelser fremsat på Facebook. Retssystemet præciserer med disse domme, at kommentarer på sociale medier *ikke* svarer til private samtaler over middagsbordet eller bardisken.

Modstanden mod racismeparagraffen har i de seneste år været voksende. Der er stillet lovforslag om racismeparagraffens afskaffelse – eller væsentlige revision – ni gange siden 1990. Dengang stillede Mogens Glistrup og Fremskridtspartiet for første gang forslag om afskaffelse under slagordet ”genindførelse af ytringsfriheden”. I 2012 fremsatte Liberal Alliance et forslag, der skulle begrænse paragraffens anvendelse til tilfælde, hvor trusler og nedværdigende og forhånende ytringer mod visse grupper medfører en nærliggende fare for forstyrrelse af den offentlige orden. Dermed skulle paragraffen primært rettes mod de farer, som trusler

og hån kunne medføre, og ikke selve udtalelsernes indhold, dvs. forhånelser og trusler. Det var regeringens vurdering, at en sådan ændring ville betyde, at Danmark ikke længere kunne leve op til FN's konvention og EU's rammeafgørelse, fordi bekæmpelsen af racisme og fremmedhad må omfatte begge dele.

Senest i 2018 ønskede Dansk Folkeparti at genintroducere Steinckes gamle formulering om ytringer, der anstifter had, nu blot med den indskrænkning, at paragraffen kun skulle omfatte udtalelser, der "opfordrer til had". Den foreslåede formulering har således igen fokus på racistiske ytringers potentielle konsekvenser, og at de kan tilskynde til strafbare handlinger, fx vold. I paragraffens oprindelige udformning fra 1939 indgik imidlertid et væsentligt bredere spektrum af udtalelser, der "ophidser til had". Det er altså en formulering, der også omfatter udtalelser, som ikke nødvendigvis opfordrer til handlinger eller indebærer direkte opfordringer. En forskel, som næppe er tilfældig.

Man kan jo ikke sige, at man ikke er advaret

Den daværende borgerlige regering nedsatte i 2017 en Ytringsfrihedskommission, der skulle se på ytringsfrihedens rammer og generelle vilkår i Danmark. Regeringen udskød en eventuel revision af racismeparagraffen, til kommissionen var kommet med sine anbefalinger. Dette skete omsider i 2020, hvor et flertal anbefalede, at racismeparagraffen bevares. Et mindretal ønskede dog paragraffen afskaffet, fordi de principielt vendte sig mod enhver kriminalisering af holdninger og ikke mente, "at begrænsninger af ytringsfriheden er et effektivt middel til at imødegå racistiske og ekstremistiske ytringer og deres potentielle negative konsekvenser". Kritikken er da heller ikke forstummet: Senest

**Forrige opslag:
600 mennesker
deltog i en såkaldt
"fredsring" omkring
den jødiske synagoge
den 15. februar 2015.
Arrangementet blev
holdt for at symbolisere
sammenhold i
kampen mod terror
efter et attentat på
synagogen, hvor en
ung vagt blev dræbt.
Blandt de deltagende
var politikerne
Özlem Cekic (1976-),
overrabbiner Bent
Melchior (1929-) og
imam Naveed Baig
(1975-).
|| Niels Hougaard/
Jyllands-Posten/Ritzau
Scanpix**

i august 2020 er der stillet et borgerforslag om afskaffelse af paragraffen. Forslaget opnåede dog ikke de krævede 50.000 underskrifter. Meningsmålinger, senest i 2010, viser da også, at paragraffen generelt nyder stor opbakning i befolkningen.

Til de juridiske bekymringer hører det betydelige element af subjektivt skøn, som præger både sigtelser og domsafsigelser, der skaber tvivl om borgerens retssikkerhed og lighed for loven. Det subjektive skøn, som altid har været et grundvilkår for paragraffen, skyldes, at den kun er rettet mod grovere tilfælde og derfor fx ikke omfatter almindelige skældsord. Hertil kommer naturligvis den usikkerhed, der er forbundet med at identificere, om et udsagn er truende, forhånende eller nedværdigende, og hvorfor.

Den vedvarende modstand mod § 266 b er et ekko af debatten i 1939. Hvor meget skal man begrænse den demokratiske ytringsfrihed for at beskytte den demokratiske ret til ligeberettigelse? Hvornår har straffeloven fortrinsret for ytringsfriheden, for den frie politiske debat?

Det er et demokratisk grundprincip, at der bør gælde udvidet ytringsfrihed for politikere og for de medier, der skal holde opsyn med dem. Men racismeparagraffen handler ikke kun om at regulere tonen og fremme sagligheden i den politiske debat.

Racismeparagraffen blev introduceret i 1939, fordi den udfyldte et vigtigt hul i dansk strafferet. Den skal beskytte mennesker, som bliver udsat for forfølgelse og forhånelse, ikke for noget, de har *gjort*, men for noget, de *er*. De krænkes ikke som enkeltpersoner, men fordi de tilhører – eller påstås at tilhøre – en gruppe af mennesker, som deler fælles træk, der relaterer sig enten til deres etnicitet, nationalitet, seksuelle orientering, religiøse overbevisning, race eller hudfarve. De bliver udsat for angreb,

som de har vanskeligt ved at forsvare sig imod, fordi de anklages for handlinger eller holdninger, der tillægges dem, fordi de identificeres som en del af gruppen. Der er tale om krænkelse af "masseære", som justitsminister Steincke udtrykte det.

For ham og hans samtidige var selve demokratiet på spil. De var bekymrede for den biologiske racisme og nazismens fremmarch og frygtede, at sådanne holdninger ville undergrave demokratiet og retsstaten. Med god grund. Da slaget faktisk blev udkæmpet ved domstolene i Danmark i 1942-43 og antisemitterne forsøgte sig med argumentet om den politiske ytringsfrihed, var der da heller ingen, der tog det alvorligt.

I den aktuelle politiske debat er det tilsyneladende glemt, at racismeparagraffen stadig opfylder den samme vigtige rolle og udfylder det samme risikable tomrum i dansk strafferet. Justitsministerens formaning fra 1939 har derfor heller ikke mistet sin vægt: "Man kan jo ikke sige, at man ikke er advaret".

Videre læsning

Bak, Sofie Lene: *Dansk antisemitisme 1930-1945*. Aschehoug 2004

Bogen undersøger antisemitismens omfang og karakter i mellemkrigstidens og besættelsestidens Danmark og konkluderer, at antisemitiske fordomme og racetænkning var langt mere udbredt end hidtil antaget.

Duedahl, Poul: *Fra overmenneske til UNESCO-menneske. Racebegrebet i Danmark 1890-1965*. Syddansk Universitetsforlag 2017

Her mødes historien om UNESCO's etablering i 1945 med en analyse af race- og racismebegrebets udvikling i videnskabelige og politiske sammenhænge i Danmark.

Fredrickson, George M.: *Racism. A Short History*. Princeton 2002

Tour de force i racismens historie, der forbinder både antisemitismens og kolonialismens historiske rødder. Findes også i en svensk udgave fra 2003: *Rasism. En historisk översikt*.

Larsen, Rune Engelbreth, Jens Lohmann og Klaus Slavensky (red.): *Hate speech. Fra hadetale til hadesyn*. Information/Dansk PEN 2013

Essays om danske og udenlandske casestudier og diskussioner af navnlig internationale konventioner og retspraksis.

Thing, Morten: *Antisemitismens bibel. Historien om smædeskriptet Zions Viser Protokoller*. Information 2014

Et kommenteret genoptryk af protokollerne og en udredning af skriftets komplicerede historie.

På 100danmarkshistorier.dk findes den omfattende litteratur, som forfatteren har anvendt til at skrive bogen, ligesom der er noter til bogen.

I samme serie

Poul Duedahl **Gudhjemtid**
Bertel Nygaard **Grundloven**
Søren Hein Rasmussen **Fri porno**
Louise K. Skyggebjerg **Industri på udstilling**
Søren Mentz **Den islandske revolution**
Bo Lidegaard **Danmark i krig**
Johan Heinsen **Det første fængsel**
Ulrik Langen **Struensee**
Rasmus Rosenørn **Beatlemania**
Heidi Jønsson **Indvandring i velfærdsstaten**
Kristine Kjærsgaard **Danmark i FN**
Lars Boje Mortensen **Saxo**
Lisbeth M. Imer **Rigets runer**
Cecilie Bønnelycke **Sædelighedsfejden**
Sebastian Olden-Jørgensen **Svenskekrigene**
Torben Kjersgaard Nielsen **Dannebrog**
Bo Fritzbojer **Vildt vejr**
Helle Vogt **Jyske Lov**
Jes Fabricius Møller **Grundtvigs død**
Jens Lei Wendel-Hansen **Grønlands Amt**
Carsten Porskrog Rasmussen **Hertugdømmet**
Kenn Tarbensen **Fisk til folket**
Mogens Rüdiger **Oliekrisen**
Bo Poulsen **Stormflod**
Bent Blüdnikow **Jødefejden**
Lars Andersen **Den glemte inkquisition**
Morten Pedersen **Cementen**
Hans Schultz Hansen **Genforeningen**
Morten Fink-Jensen **Den danske reformation**
Lars K. Christensen **Septemberforliget**
Thomas Bloch Ravn **Museer for folk**
Niels Wium Olesen **Modstand**
John V. Jensen **Tyskere på flugt**
Jørn Brøndal **Danske amerikanere**
Hans Andrias Sølvará **Færøerne efter freden**
Sissel Bjerrum Fossat **Monopolbrud**
Karin Cohr Lützen **Velgørenhed**
Louise Nyholm Kallestrup **Heksejagt**
Peter Henningsen **Stavnsbåndet**
Karen Vallgård **Skilsmisser**
Kirstine Sinclair **Karikaturkrisen**
Anne Brædder **Femø**
Jakob Seerup **Flåden**
Thorsten B. Olesen **Kampen om Unionen**
Mikael Frausing **Turistlandet**
Anette Faye Jacobsen **Ulige rettigheder**
Niels Nyegaard **Den store homoseksualitet**

100 danmarkshistorier

Danmarks historie serveret i små og overkommelige bidder. 100 forskere fra landets universiteter, arkiver og museer tager i 100 bøger a 100 sider fortiden under kærlig behandling og fortæller med vid, humor og kløgt om det, der var. Og det, der er.

100 danmarkshistorier finder du på en række platforme:

Spil med i MegaNørds app Dyst!, og dyst med vennerne om Danmark og dengang.

Besøg danmarkshistorien.dk, og oplev fortiden gennem artikler, film og kilder.

Kig forbi HistorieLab.dk, der arbejder med historiske temaer. Især for grundskolen.

Mød op på Folkeuniversitetet, og hør foredrag med forfatterne.

Læs med i *Politiken*.

A.P. Møller Fonden har støttet projektet og gjort det muligt at udgive og formidle de 100 danmarkshistorier.

Find info på 100danmarkshistorier.dk
Her kan man også tegne abonnement.

Antisemitisk kampagne
anno 1942. Politiet
forsøgte at underbygge
en sigtelse mod Aage
H. Andersen for
personlig forfølgelse
og henviste
til eksempler, hvor
papirstjerner med
påskriften "Jøde"
var klæbet op
på forretninger,
husmure og døre på
adresser, hvor der
ifølge antisemitternes
logik boede jøder.
|| Rigsarkivet

1939

100 danmarkshistorier

"Jødeparagraffen". Det var politikerslang for den paragraf, der blev vedtaget af Folketinget i marts 1939. Paragraffen var nemlig tænkt som et værn mod den nazistiske antisemitisme, der feg op over den danske grænse. I årene forinden var en række aktivister blevet dømt for at have hånet den "jødiske race" ved at kalde dem parasitter, rentehajer og pestbylder. Få troede på disse myter, men justitsministeren fandt dem farlige for demokratiet. Hans svar blev § 266 b, i daglig tale kaldt racismeparagraffen. Den gjorde racistiske ytringer straffbare – hvilket har været kontroversielt lige siden. For hvor meget kan man egentlig begrænse demokrati og ytringsfrihed i forsøget på at beskytte begge dele?

Sofie Lene Bak, lektor i historie ved Københavns Universitet, ordner paragrafferne og gennemgår nogle af de dramatiske retssager.

